

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

**SAMARQAND VILOYATI XALQ TA'LIMI XODIMLARINI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH HUDUDiy
MARKAZI**

Samarqand 2020

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

**SAMARQAND VILOYATI XALQ TA'LIMI XODIMLARINI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH HUDUDiy
MARKAZI**

**TANLOV O'QUV MODULI
BO'YICHA**

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

4.1

Malaka yo'nalishi:

Musiqqa madaniyati fani o'qituvchilari

**Tinglovchilar
kontingenti:**

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
musiqqa madaniyati fani o'qituvchilari**

Ishchi o'quv reja va dastur 2020-yil 4 yanvardagi kafedra yig'ilishining 1-sonli qaroroi bilan tasdiqlangan

Tuzuvchilar: Ualieva G.I. - Nizomiy nomidagi TDPU huzuridagi xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi "Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta'lim metodikasi" kafedrasida katta o'qituvchisi

Samarqand

Nazarova Z.T. - VXTXQTUMOHM "Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta'lim metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi

Taqrizchilar: Panjiev Q.B. - Nizomiy nomidagi TDPU "Musiqiy ta'lim" kafedrasida mudiri, san'atshunoslik fanlari nomzodi;

Mustafayev Sh.N. – SamDU pedagogika fanlari bo'yicha fal.doktori

Ushbu musiqa madaniyati fani o'qituvchilari malakasini oshirish kursining "Musiqiy madaniyati fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlar" moduli bo'yicha ishchi o'quv reja va dasturi markazIlmiy-metodik kengashining 2020-yil 4 yanvardagi 1-sonli qarori bilan tasdiqlangan

MUNDARIJA

I. Ishchi dastur.....	6
II. Modulni o'qitishda foydalaniladigan interfaol ta'lim metodlari.....	13
III. Nazariy va amaliy mashg'ulot materiallari.....	27
IV. Keyslar banki.....	54
V. Glossariy	55
VI. Adabiyotlar ro'yxati.....	60

Ishci dastur

KIRISH

2017-2021-yillarga mo'ljallangan "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi", O'zbekiston Respublikasi – Prezidentining“ Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarorida pedagog xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb masala sifatida belgilab o'tilgan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida”gi 187-sonli Qarorida belgilangan vazifalar zamonaviy talablar asosida musiqa madaniyati fani o'qituvchilari malakasini oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish, o'qituvchilarning joriy ehtiyojlaridan kelib chiqib, turli tanlov mavzularini taqdim etish orqali ularning kasbiy kompetentligini muntazam oshirib borishni taqozo etadi.

“Tanlov o'quv” modulning ishchi o'quv dasturi umumiy o'rta ta'lim maktab musiqa madaniyati fani o'qituvchilari malakasini oshirish kursining o'quv dasturi asosida tuzilgan bo'lib, u musiqa madaniyati fani o'qituvchilariga zamonaviy ta'lim texnologiyalari va metodlarning mazmun va mohiyatini ochib beradi.

Modulning maqsadi va vazifalari

Modulning maqsadi:

Musiqaga to'g'ri tashkil etish mazmuni va uni o'qitish metodlarini qo'llash kompetensiyalarini rivojlantirish.

Modulning vazifalari:

O'quvchilarni bo'sh vaqtlarini mazmunli va sifatli o'tkazish hamda ularni kasbga yo'naltirish ishlarini to'g'ri tashkil etish.

Modul bo'yicha tinglovchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar

Tinglovchi:

□ musiqaga to'g'ri tashkil etish fanini o'qitishda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash **malakalarga ega bo'lishi;**

□ musiqaga to'g'ri tashkil etishda o'qituvchining o'z ustida ishlashi va pedagogik mahoratini muttasil oshirib borish **ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim.**

Modulni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

Tanlov o'quv moduli nazariy va amaliy mashg'ulotlar shaklida olib boriladi. Nazariy va amaliy mashg'ulotlarda musiqaga to'g'ri tashkil etishda qo'yiladigan zamonaviy talablarni mazmuniga oid ma'lumotlar beriladi va metodlaridan foydalanish namoyish qilinadi.

Mashg'ulotlarda texnik vositalardan, tinglash, ovozsozlash, ijrochilik, ritmik xarakatlari, guruhlar bilan ishlash va boshqa interaktiv ta'lim usullaridan foydalanish nazarda tutiladi.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

Modul mazmuni o'quv rejadagi "Ta'lim-tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasi", "Musiqaga madaniyati fanini o'qitish metodikasi" o'quv modullari bilan uzviy bog'langan holda o'qituvchilarning kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning uslubiy jihatdan uzviy ketma-ketligi

Asosiy qismda modulning mavzulari mantiqiy ketma-ketlikda keltiriladi. Har bir mavzuning mohiyati asosiy tushunchalar va tezislar orqali ochib beriladi. Bunda mavzu bo'yicha tinglovchilarga yetkazilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar nazarda tutiladi.

Modulning ta'limdagi o'rni

Tinglovchilarni musiqaga to'g'ri tashkil etishda qo'yiladigan zamonaviy talablar bilan tanishtirish, ularni amalda qo'llash va shu orqali ta'lim samaradorligini ta'minlash.

1. Ta'lim muassasasi ixtiyoridagi soatlar
Musiqa madaniyati fanidan to'garaklarini tashkil etish

№	Modul mavzulari	Nazar	Amaliy	Jumladan			Jamio'quv
				Ko'chma mashg'ulot	Must.ta'l.	Umum. soat	
1	Darsdan tashqari (raqs va qo'shiq, xor, ansambl) to'garaklarini tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar	2	2			4	4
2	Turli ko'rik tanlovlarni tashkil etish va tayyorlash. Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan individual ishni tashkil etish. O'quvchilarni turli ko'rik tanlovlarga tayyorlash		2			2	2
	Jami	2	4			6	6

NAZARIY VA AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-Mavzu: Darsdan tashqari (raqs va qo'shiq, xor, ansambl) to'garaklarini tashkil etishda qo'yiladigan zamonaviy talablar va metodik tavsiyalar
(2 soat nazariy va 2 soat amaliy).

Umumta'lim maktablarida sinfdan tashqari musiqa to'garaklarini tashkil etishning huquqiy-me'yoriy asoslari. Folklor, an'anaviy, vokal, xor va estrada xonandaligi, cholg'u asboblarda o'quvchilarning ijrochilik mahoratini oshirish bo'yicha to'garak mashg'ulotlarni ish rejalarini ishlab chiqish, ta'lim muassasasida cholg'u asboblarni yetarli miqdorda bo'lishini ta'minlash, musiqa to'garaklarini o'tkazish va tashkil etish bo'yicha barcha shart-sharoitlarni yaratish. Boshlang'ich, o'rta va yuqori sinflarda musiqa to'garaklari olib borishda sifat va samaradorlikka erishish metodikasi. Maktabda ta'limning sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi sinfdan va maktabdan tashqari mavjud tadbirlar yuzasidan ma'lumotlar to'plash, ssenariylarini ishlab chiqish hamda bu jarayon uchun ijobiy natija berishi mumkin bo'lgan yangi tadbir va uning ssenariysini ishlab chiqish.

2-Mavzu: Turli ko'rik tanlovlarni tashkil etish va tayyorlash. Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan individual ishni tashkil etish.
O'quvchilarni turli ko'rik tanlovlarga tayyorlash
(2 soat amaliy).

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, saralash va ularga yoshi hamda ijodiy qobiliyatini hisobga olgan holda tabaqalashtirish asosida ta'lim berish yo'llari, shakllari va usullari shuningdek, ularni o'tkaziladigan turli ko'rik – tanlovlarga

tayyorlash metodikasi. Musiqa to‘garagi bo‘yicha tavsiya etiladigan qo‘shimcha adabiyotlar, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar, ta‘lim saytlari elektron resurslari.

Dars va maktabdan tashqari mashg‘ulotlar: 1) Musiqa to‘garaklari, 2) Musiqa kechalari, 3) Musiqa musobaqalari, 4) ko‘rik-tanlovlar, 5) Bastakor va kompozitorlar bilan uchrashuv kechalarni kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil qilish metodikasi.

Musiqiy bo‘shliqlari bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlash texnologiyalar ihaqida ma‘lumotlar berish Sinf rahbari vazifalari va ishlash metodikasi. Pedagogik va o‘quvchilar jamoasi hamkorligidagi tarbiyaviy ishlarni tashkil etish.

O‘QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo‘yicha quyidagi o‘qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma‘ruzalar, amaliy mashg‘ulotlar (ma‘lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, musiqa san‘atiga qiziqishni rivojlantirish, nazariy va amaliy bilimlarni mustahkamlash);
- davra suhbatlari (ko‘rilayotgan topshiriqlar yechimlari bo‘yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);
- bahs va munozaralar (topshiriqlar yechimi bo‘yicha asosli ma‘lumotlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

Mutaxassislik adabiyotlar

1. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta‘lim va tarbiyada innovasion pedagogik texnologiyalar.– T.: “Nihol” nashriyoti, 2013, 2016.–279b.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006. – 163 b.
3. Ishmuhamedov R. O‘quv jarayonida interfaol uslublarva pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyati. T.: RBIMM, 2008. 68 b.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta‘limda innovasion texnologiyalar (ta‘lim muassasalari pedagog–o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: Iste‘dod, 2008.
5. Ishmuhamedov R.J, Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovasion texnologiyalar (ta‘lim muassasalari o‘qituvchilari, tarbiyachilari, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar). T.: Iste‘dod, 2010.
7. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003. – 172 b.
8. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006. – 163 b.
9. Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Bo‘laja o‘qituvchining loyihalash faoliyati. // Metodik qo‘llanma. – T.: TDPU Rizografi, 2014 yil. 6,5 b.t.
10. Nurmatov H. va boshqalar 1-3 sinf “Musiqa” darsliklari. 2016
11. Ibrohimov O. 4-sinf “Musiqa” darsligi. 2016
12. Mansurov A va D. Karimova 5-sinf “Musiqa” darsligi. 2015

13. Bekmatov S.6-sinf “Musiqqa” darsligi. 2017
14. Ibrohimov O.7-sinf “Musiqqa” darsligi. 2016
15. Panjiyev Q.B., Karimova D. A., Ualiyeva G.I., . - “Musiqqa madaniyati” fani o‘qituvchilari uchun O‘UM -T.-2017

Elektron ta’lim resurslar

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi: www.uzedu.uz.
- 2.Xalq ta’limi sohasida axborot-kommunikasiya texnologiyalarini rivojlantirish markazi: www.multimedia.uz
- 3.Toshkent shahar pedagogika universiteti huzuridagi xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi: www.giu.uz
- 4.Ijtimoiy axborot ta’lim portali: www.ziyonet.uz.
5. <http://www.school.edu.ru> - Umumta’lim portali (rus tilida),
6. <http://www.edunet.uz> – maktablar,o‘quvchiva o‘qituvchilar sayti.
7. music-dic.ru –Bolalar uchun qo‘shiqlar
8. <http://www.zvuki.ru/>
9. <https://t.me/joinchat/> - Uchitel muzyki

Interfaol ta'lim metodlari

1. “SWOT-tahlil” metodi.

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo'llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S – (strength)	• kuchli tomonlari
W – (weakness)	• zaif, kuchsiz tomonlari
O – (opportunity)	• imkoniyatlari
T – (threat)	• to'siqlar

Namuna: Muammoli ta'lim yondashuvlarining SWOT tahlilini ushbu jadvalga tushiring.

S	Muammoli ta'lim yondashuvlarining kuchli tomonlari	
W	Muammoli ta'lim yondashuvlarining kuchsiz tomonlari	
O	Muammoli ta'lim yondashuvlarining imkoniyatlari (ichki)	
T	Muammoli ta'lim yondashuvlarini amalda qo'llashdagi to'siqlar (tashqi)	

2. “Keys-stadi” metodi

«Keys-stadi» - inglizcha so'z bo'lib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «study» – o'rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o'rganish, tahlil qilish asosida o'qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin.

Mazkur metod muammoli ta'lim metodidan farqli ravishda real vaziyatlarni o'rganish asosida aniq qarorlar qabul qilishga asoslanadi. Agar u o'quv jarayonida ma'lum bir maqsadga erishish yo'li sifatida qo'llanilsa, metod xarakteriga ega bo'ladi, biror bir jarayonni tadqiq etishda bosqichma-bosqich, ma'lum bir algoritm asosida amalga oshirilsa, texnologik jihatni o'zida aks ettiradi

“Keys metodi” ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta'minoti bilan tanishtirish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish (matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o'quv topshirig'ni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o'quv topshirig'ining echimini izlash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil yechim yo'llarini ishlab chiqish; ✓ har bir echimning imkoniyatlari va to'siqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarni tanlash
4-bosqich: Keys yechimini echimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish

“Keys-stadi” metodining o'ziga xos xususiyatlari

- Izlanishga doir faoliyatning mavjud bo'lishi.
- Jamoaviy va guruhlarda o'qitish.
- Individual, guruhli va jamoaviy ish shakllari integratsiyasi.
- Xilma-xil o'quv loyihalarini ishlab chiqish.
- Muvaffaqiyatga erishish uchun talabalarning o'quv-bilish faoliyatini rag'batlantirish

Keys harakatlari o'z ichiga quyidagilar savollar bo'yicha faoliyatni qamrab oladi:

- Kim? (Who?),
- Qachon? (When?),
- Qaerda? (Where?),
- Nima uchun? (Why?),
- Qanday?/ Qanaqa? (How?),
- Nima? (natija) (What?).

Keys. 10- sinf darsligining sizga taqdim etilgan bitta mavzusi materiallari bo'yicha keys topshirig'ini tuzing;

Bu keys asosida o'tiladigan darsni loyihalashtiring;

U bo'yicha taqdimot tayyorlang va uni namoyish eting.

3.«FSMU» metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur metoddan ma'ruza mashg'ulotlarida, mustahkamlashda, o'tilgan mavzuni so'rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg'ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

F	• fikringizni bayon eting
S	• fikringizni bayoniga sabab ko'rsating
M	• ko'rsatgan sababingizni isbotlab misol keltiring
U	• fikringizni umumlashtiring

Metodni amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid bo'lgan yakuniy xulosa yoki g'oya taklif etiladi;

- har bir ishtirokchiga FSMU metodining bosqichlari yozilgan qog'ozlarni tarqatiladi:

- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruh tartibda taqdimot qilinadi.

FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o'zlashtirilishiga asos bo'ladi.

Namuna. Zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalanish samarali natija beradi.

Topshiriq. Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU orqali bildiring.

4. "Tushunchalar tahlili" metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod o'quvchilar yoki qatnashchilarni mavzu buyicha tayanch tushunchalarni o'zlashtirish darajasini aniqlash, o'z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu buyicha dastlabki bilimlar darajasini tashhis qilish maqsadida qo'llaniladi. Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg'ulot qoidalari bilan tanishtiriladi;
- o'quvchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo'lgan so'zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
- o'quvchilar mazkur tushunchalar qanday ma'no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo'llanilishi haqida yozma ma'lumot beradilar;
- belgilangan vaqt yakuniga yetgach o'qituvchi berilgan tushunchalarning tugri va tuliq izohini uqib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
- har bir ishtirokchi berilgan tugri javoblar bilan uzining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o'z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Namuna: "Moduldagi tayanch tushunchalar tahlili"

Tushunchalar	Sizningcha bu tushuncha qanday ma'noni anglatadi?	Qo'shimcha ma'lumot

Izoh: Ikkinchi ustunchaga qatnashchilar tomonidan fikr bildiriladi.

Mazkur tushunchalar haqida qo'shimcha ma'lumot glossariyda keltirilgan. **Venn diagrammasi metodi**

Venn diagrammasi - grafik ko'rinishda bo'lib, olingan natijalarni umumlashtirib, ulardan bir butun xulosa chiqarishga, ikki va undan ortiq predmetlarni (ko'rinish, fakt, tushuncha) taqqoslash, tahlil qilish va o'rganishda qo'llaniladi. Diagramma ikki va undan ortiq aylanani kesishmasidan hosil bo'ladi.

Metodning maqsadi: Bu metod grafik tasvir orqali o'qitishni tashkil etish shakli bo'lib, u ikkita o'zaro kesishgan aylana tasviri orqali ifodalanadi. Mazkur metod turli tushunchalar, asoslar, tasavurlarning analizva sintezini ikki aspekt orqali ko'rib chiqish, ularning umumiy va farqlovchi jihatlarini aniqlash, taqqoslash imkonini beradi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar ikki kishidan iborat juftliklarga birlashtiriladilar va ularga ko'rib chiqilayotgan tushuncha yoki asosning o'ziga xos, farqli jihatlarini (yoki aksi) doiralar ichiga yozib chiqish taklif etiladi;
- navbatdagi bosqichda ishtirokchilar to'rt kishidan iborat kichik guruhlariga birlashtiriladi va har bir juftlik o'z tahlili bilan guruh a'zolarini tanishtiradilar;
- juftliklarning tahlili eshitilgach, ular birgalashib, ko'rib chiqilayotgan muammo yohud tushunchalarning umumiy jihatlarini (yoki farqli) izlab topadilar, umumlashtiradilar va doirachalarning kesishgan qismiga yozadilar.

6. Kichik guruhlarda ishlash metodi

Kichik guruhlarda ishlash orqali o'rganish - ma'lum muammoning yechimini topishga va o'quvchilar faolligini oshirishga qaratilgan darsdagi ijodiy hamkorlikdagi ish. Bosqichlari: guruhlariga bo'lish, muammoni guruhlarda muxokama qilish, muammoning yechimlari taqdimoti, xulosalash.

Kichik guruhlarda hamkorlikda o'qitish

Bu yondashuvda kichik guruhlar 4 ta o'quvchidan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzuni tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. O'quvchilarga berilgan o'quv topshiriqlari 4 qismga ajratilib, har bir o'quvchi topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir o'quvchi o'zi bajargan qism yuzasidan fikr yuritib, o'rtoqlarini o'qitadi, so'ngra guruh a'zolari tomonidan topshiriq yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. O'qituvchi har bir kichik guruh axborotini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi. O'quvchilarning kichik guruhlardagi o'quv faoliyati o'yin (turnir, musobaqa) shaklida, individual tarzda ham tashkil etilishi mumkin.

Kichik guruhlarda ijodiy izlanishni tashkil etish

Kichik guruhlarda ijodiy izlanishni tashkil etish metodi 1976 yili Tel-Aviv universiteti professori SH.SHaran tomonidan ishlab chiqilgan. Bu metodda ko'proq o'quvchilarning mustaqil va ijodiy ishiga e'tibor qaratiladi.

O'quvchilar alohida-alohida yoki 6 kishilik kichik guruhlarda ijodiy izlanish olib boradilar. Ijodiy izlanish kichik guruhlarda tashkil etilganda darsda o'rganish lozim bo'lgan o'quv materialini kichik qismlarga ajratiladi. Keyin bu qismlar yuzasidan

topshiriqlar har bir o'quvchiga taqsimlanadi. SHunday qilib, har bir o'quvchi umumiy topshiriqning bajarilishiga o'z xissasini qo'shadi. Kichik guruhlarda topshiriq yuzasidan munozara o'tkaziladi. Guruh a'zolari birgalikda ma'ruza tayyorlaydi va sinf o'quvchilari o'rtasida o'z ijodiy izlanishlari natijasini e'lon qiladi. Kichik guruhlar o'rtasida o'tkazilgan o'quv bahsi, munozara o'quvchilar jamoasining hamkorlikda bajargan mustaqil faoliyatining natijasi, yakuni sanaladi. Hamkorlikda ishlash natijasida qo'lga kiritilgan muvaffaqiyatlar sinf jamoasining har bir o'quvchining muntazam va faol aqliy mehnat qilishiga, kichik guruhlarni, umuman sinf jamoasini jipslashtirishga, avval o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llanib, yangi bilimlarning o'zlashtirishiga bog'liq bo'ladi.

7. Muammoli ta'lim metodi

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish hamda ularning intellektual imkoniyatlaridan yuqori darajada foydalanish quyidagi umumiy omillarga bog'liq bo'ladi:

- O'rganilayotgan mavzu yuzasidan muammoli savollar tizimi tuzish;
- Qo'yilgan muammoli savollar tizimi asosida suhbat metodi orqali tushuntiriladigan tema materiallarini o'rgatish va uning tub mohiyatini ochib berish;
- Muammoli savol asosida izlanish xarakteridagi o'quv vazifalarini qo'yish.

Yuqoridagi bosqichlar asosida o'quv materiali tushuntiriladiganda o'quvchilar o'zlari darrov tushunib yetmaydigan fakt va tushunchalarga duch keladilar. Natijada o'rganilayotgan mavzu materiali bilan o'quvchilar orasida muammoli vaziyat hosil bo'ladi.

Muammoli vaziyatning roli va ahamiyatini aniqlash o'quvchilarning aktiv fikrlash faoliyatini psixologik, pedagogik qonuniyatlarini hisobga olish asosida o'quv arayonini qayta qurish muammoli ta'limning asosiy g'oyasini belgilab beradi. Muammoli vaziyatlarni hal qilish asosida hosil qilingan dars jarayoni muammoli ta'limdeyiladi.

Muammoli ta'limda o'qituvchi faoliyati shundan iboratki, u zarur hollarda eng murakkab tushunchalar mazmunni tushuntira borib o'rganilayotgan mavzu materiali bilan o'quvchilar orasidagi muntazam ravishda muammoli vaziyatlar vujudga keltiriladi, o'quvchilarni faktlardan xabardor qiladi, natijada o'quvchilar bu faktlarni analiz qilish asosida mustaqil ravishda xulosa chiqaradilar va umumlashtiradilar.

7. Evristik ta'lim metodi.

Evristik degan so'zning ma'nosi savol javobga asosan "topaman" demakdir. Evrestik metod bilan o'qitish maktablarda asosan XIX asr boshlaridan boshlab qo'llanila boshladi.

Mashg'ulotlar qiziqarli bo'lishi uchun, bu mashg'ulotlardagi har bir masala yoki topshiriq so'zma so'z quruq yodlash uchun emas balki ularning oliy

faoliyatlarini ishga soladigan xarakteri bo'lishi kerak. Amerikalik olim D. Poya evrestik ta'lim metodi to'g'risida shunday degan edi. Evrestikani maqsadi yangiliklarga olib boruvchi metod va qoidalarni izlash demakdir. U evrestik metod mohiyatini quyidagidek izchillikda to'zilgan reja orqali amalga oshirishni tavsiya qiladi:

- Masalaning quyilishini tushunish;
- Masalaning yechish rejaini to'zish;
- Tuzilgan rejani amalga oshirish;
- Orqaga nazar tashlash (hosil qilingan yechimni tekshirish).

Bu rejani amalga oshirish jarayonida o'qituvchilar quyidagi savollarga javob topadilar:

- Masalada nima noma'lum?
- Masalada nimalar ma'lum?
- Masalaning sharti nimalardan iborat?
- Ilgari shunga o'xshagan masalalar yechilganmi?
- Agar shunga o'xshagan masalalar yechilgan bo'lsa, undan foydalanib qo'yilayotgan masalani yecha oladimi?

Albatta yuqoridagi reja sxema o'quvchilarning ijodiy fikrlash faoliyatlarini shakllantiradi, ammo bu reja-sxema o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantiruvchi birdan bir yo'l bo'la olmaydi.

8. Aqliy hujum - umumiy muammo bo'yicha o'quvchilarni ijodiy ishga, o'zaro muloqotga chorlash; Bosqichlari: muammoli vaziyatni keltirib chiqarish; uning yechimini topish uchun o'quvchilarni jalb qilish; turli yechimlar taqdimotini eshitish; yechimlarni solishtirish va tanlash; xulosalash;

Mustaqil ishlash - vaqti -vaqti bilan o'tkazib turiladigan, o'quvchilarning mustaqil o'rganish, darslik bilan ishlash va mustaqil amaliy faoliyat bilan shug'ullanish ko'nikmalarini shakllantiradigan, har bir o'quvchiga alohida yoki umumiy tarzda tashkil qilinadigan topshiriqni bajartirish; o'quvchilarning amaliy faoliyatiga aralashmay, tashqaridan teskari aloqa- muloqot yordamida yo'naltirib boshqarish va nazorat qilish.

9. Juftlikda ishlash - biror mavzu bo'yicha yonma -yon o'tirgan o'quvchilarni o'zaro muloqotga chorlash; o'zaro fikr almashish va ularni ba'zilarini tinglash;

10. “Bahs-munozara” metodi

Metod quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi: o'qituvchi munozara mavzusini tanlaydi va o'quvchilarni munozaraga taklif etadi; o'qituvchi o'quvchilarga muammo bo'yicha «aqliy hujum» o'tkazishga chorlaydi va uni o'tkazish tartibini belgilaydi; o'qituvchi «Aqliy hujum» vaqtida bildirilgan turli g'oya va fikrlarni yozib boradi yoki bu ishni bajarish uchun o'quvchilardan birini kotib etib tayinlaydi hamda bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarga o'z fikrlarini bildirishlariga sharoit yaratib beradi; o'qituvchi o'quvchilar bilan birgalikda, ikkinchi bosqichda

«aqliy hujum» davomida bildirilgan fikr va g'oyalarni guruhlarga ajratadi, umumlashtiradi va ularni tahlil qiladi. Tahlil natijasida qo'yilgan muammoning eng maqbul yechimi tanlanadi.

12. Tadqiqot metodi

Tadqiqot usuli o'zlashtirish darajasining eng yuqori cho'qisi hisoblanadi. Bu usul bilan dars o'tilganda o'quvchilar olgan bilimlari asosida hali o'rganilmagan kichik bir masala ustida yakka yoki birgalashib izlanish olib borishadi, masala yechimiga doir keltirilgan taxminni izlab topilgan dalillar asosida to'g'ri yoki noto'g'riligini tekshirishadi va isbotlashadi.

Bosqichlari:

- darsda hammaga qiziqish uyg'otadigan biror ob'ektning xossasini aniqlash yoki u haqidagi masalani qo'yish;
- uni o'rganish, tadqiq qilish uchun ma'lumotlar to'plash;
- muammo yoki masalaning yechishga oid taxminlar, bashoratlar qilish;
- har bir bashoratning qanchalik to'g'riligini to'plangan ma'lumotlar asosida tahlil qilish va isbotlash;
- xulosa chiqarish;
- sinf oldida taqdimot qilish.

13. Klaster metodi

Klaster metodi pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u ta'lim oluvchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu) lar xususida erkin, ochiq

o'ylash va fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi.

Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. Ushbu metod muayyan mavzuning ta'lim oluvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga hizmat qiladi.

«Klaster» metodidan foydalanish tavsifi:

1-bosqich. Nimaniki o'ylagan bo'lsangiz, shuni qog'ozga yozing.

Fikringizni sifati to'g'risida o'ylab o'tirmay, ularni shunchaki yozib boring.

2-bosqich. Yozuvingizning orfografiyasi yoki boshqa jihatlariga e'tibor bermang.

3-bosqich. Belgilangan vaqt nihoyasiga yetmaguncha, yozishdan to'xtamang. Agar ma'lum muddat biror-bir g'oyani o'ylay olmasangiz, u holda qog'ozga biror narsaning rasmini chiza boshlang. Bu harakatni yangi g'oya tyg'ilgunga qadar davom ettiring.

4-bosqich. Muayyan tushuncha doirasida imkon qadar ko'proq yangi g'oyalarni ilgari surish hamda mazkur g'oyalar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik va bog'liqlikni ko'rsatishga harakat qiling. G'oyalar yig'indisining sifati va ular o'rtasidagi aloqalarni ko'rsatishni cheklamang.

14. “Xulosalash” (Rezyume, Veer) metodi

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko’ptarmoqli, mumkin qadar, muammoli xarakteridagi mavzularni o’rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo’yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo’yicha o’rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o’quvchilarning mustaqil g’oyalari, fikrlarini yozma va og’zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. “Xulosalash” metodidan ma’ruza mashg’ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg’ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Har bir guruh o’z muammoni tahlil qiladi va tahlil natijalarini
kichik guruhlariga ajratadi;

Trening maqsadi, shartlari va tartibi bilan ishtirokchilar tanishtiriladi, har bir guruhga umumiy muammoni tahlil qilinishi zarur bo’lgan qismlari tushirilgan tarqatmalar beriladi;

Har bir guruh o’ziga berilgan muammoni atroflicha tahlil qilib, o’z mulohazalarini tavsiya etilayotgan sxema bo’yicha tarqatmaga yozadi;

Har bir guruh o’z taqdimotini o’tkazadi, trener tomonidan

15. Ikki qismli kundaliklar

Ikki qismli kundaliklar o’quvchilarga matn mazmunini o’z shaxsiy tajribasi bilan chambarchas bog’lash, o’zining tabiiy qiziquvchanligini qondirish imkonini beradi. Ayniqsa, o’quvchilar qandaydir adabiyotlarni o’quv auditoriyasidan tashqari o’qib chiqish topshirig’ini olishganida ikki qismli kundaliklar foydalidir.

Ikki qismli kundalik uchun o’quvchilar yozilmagan qog’ozning o’rtasidan tik chiziq o’tkazib, uni ikkiga ajratishlari kerak. Qog’ozning chap tomoniga matnning qaysi qismi ularga eng ko’p taassurot qoldirganini qayd etishadi. Ehtimol, u qandaydir xotirani uyg’otar yoki hayotlarida yuz bergan voqealarni esga tushirar, yoki shunchaki taajjubga solar. Yoxud ularning qalbida keskin norozilik hissini uyg’otar. O’ng tomonida ular sharh berishlari kerak: ayni shu tsitatani yozishga ularni nima majbur etdi? Ularga qanday fikrlar uyg’otdi? SHu munosabat bilan ularda qanday savol tug’ildi? Qisqasi, matnni o’qirgan, o’quvchilar vaqti-vaqti bilan

to'xtashlari va o'zlarining qo'shaloq kundaliklarida shunday belgilar qo'yib borishlari kera

1-MAVZU: DARSDAN TASHQARI (RAQS VA QO'SHIQ, XOR, ANSAMBL) TO'GARAKLARINI TASHKIL ETISH BO'YICHA METODIK TAVSIYALAR

REJA

1. "Musiqqa to'garaklarini tashkil etish
2. O'zbek xalq raqs elementlari
3. Qo'shiq va folklor ansambli to'garaklari
4. Havaskorlik xorini tashkil qilish

1.1. "Musiqqa to'garaklarini tashkil etish

Maktabdan tashqari ta'lim muassasalaridagi "Xor", "Raqs", "CHolg'uchilar", "Maqom", "Ashula va raqs" to'garaklari "Musiqqa madaniyati" o'quv predmetining mantiqiy davomi, chuqurlashtirilgan ta'lim shakli hisoblanadi. SHuning uchun to'garak xonalarini zamonaviy texnika bilan jihozlash, cholg'u asboblari va o'qitish vositalari bilan ta'minlash, dastur va uslubiy qo'llanmalar bilan boyitish lozim bo'ladi. Mazkur yo'nalishdagi ishlar samaradorligini ta'minlash uchun o'smirlarni musiqiy to'garaklarga jalb etish bo'yicha targ'ibot ishlarini yo'lga qo'yish maqsadida ommaviy axborot vositalaridan foydalanish, maktablarda to'garak qatnashchilari ishtirokidagi kontsertlar, uchrashuvlar tashkil qilish, to'garak rahbarining maktab bilan o'zviy aloqasini o'rganish zarur.

Maktabdan tashqari to'garaklarda olib boriladigan barcha ishlar faqat tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib qolmasdan, balki yoshlarga ta'lim berishni ham ko'zda tutadi. Bu dastavval, o'quvchilarning maktabda olgan bilimlarini mustahkamlash va yanada takomillashtirish, ularni barcha fanlarga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, yangi bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish kabi faoliyatlarida namoyon bo'ladi. To'garak mashg'ulotlarining mazmunini aniqlash, uning pedagogik va uslubiy samaradorligini oshirishda milliy g'oya, milliy mafkura, milliy meros, milliy san'at tushunchalariga asoslanish lozim.

Ma'lumki, maktabdan tashqari ta'lim muassasalaridagi o'smirlarni asosiy yetakchi faoliyati o'qish va mehnat faoliyatidir. SHu faoliyat vositasida ular tashqi ijtimoiy olamni biladi, ularning dunyoqarashi va ma'naviyatga oid bilimlar, ko'nikma malaka, tasavvurlar zahirasi to'planadi. Milliy g'oya tushunchalari o'quvchi ongida shunday bilim, tushuncha, g'oya, milliy qadriyatlar pedagogik omillari o'quvchi-o'qituvchi hamkorligida mashg'ulotlar jarayonlarida amalga oshiriladi, ular bilvosita hamda bevosita o'qituvchini o'rab turgan ijtimoiy ob'ektlar, hodisalar, qadriyatlar mohiyatidan kelib chiqadi va o'qish-mehnat faoliyatida yetakchi rol o'ynaydi.

Jumladan, to'garak mashg'ulotlari jarayonida keng ko'llaniladigan pedagogik trening, sharhlab o'qitish, tayaanch sxemalar, tayanch belgilar, rolli o'yinlar uslublarini dars jarayonida qo'llash orqali o'quvchilar o'z tengdoshlari orasida faollik ko'rsatadi, ijtimoiy hulq va xarakatlarning andozalarini o'zlashtiradi, kattalar hayotiga kirib boradi, o'quvchilar bajarayotgan rolga ko'ra bir-birlariga bo'ysunadilar va bashqarishni o'rganadilar. Ana shu tariqa o'quvchi shaxsida aqliy qobiliyat, shaxsiy va ijtimoiy burch hislari, o'tkir zehn tarkib topadi, tenglik, demokratiya, birdamlik tuyg'ulari, insoniy fazilatlar-samimiyat, or-nomus, hushmuomalalik, sertakalluflik kabilar shakllana boshlaydi. Mazkur yuksak tuyg'ularning amaliyotga joriy qilish jarayoni o'smir shaxsida yuksaklikka intilish ishtiyoqi tarbiyalanadi. SHu bois o'smir yoshdagi o'quvchilar dunyoqarashida axloqiy qadriyatlar va insoniylik sifatleri to'g'risida adekvat bilimlar, tushunchalarning tarkib topishi ularni komil shaxs bo'lib shakllanishiga asos bo'ladi. Bu jarayonning kechishini ilmiy jihatdan tadqiq etish va ilmiy qonuniyatlar asosida shart-sharoitlarning yaratilishi, o'z navbatida, inson shaxsini tarkib toptirish bilan shug'ullanuvchi barcha o'qitvchi-pedagogiklarga uslubiy qurol sifatida xizmat qiladi. Taraqqiyot yo'lidagi yutuqlar iqtisodiy-siyosiy yuksalish ko'rsatkichlardagina emas, balki kishilarning ahloqi, ruhiy kayfiyatida ham ko'zga tashlanadi.

Moddiy va ma'naviy ehtiyojlarni qondirishda xorijga sig'inish, millat va mamlakat manfaatlarini unitish ham manqurtlikning o'ziga xos ko'rinishidir. **Manqurtlik**-umummiliy manfaatni unutish, hamma masalalarda tor shaxsiy manfaatlar doirasi bilan cheklanib qolishdir. Bunday ma'naviy muhit jamiyat taraqqiyoti yo'lida g'ov bo'ladi.

Barcha davrlarda fidoyi insonlar, otashin vatanparvarlar bo'lganlar, millat va mamlakat taqdiri haqida ko'p o'ylanganlar, qayg'urganlar, milliy istiqloq uchun yangi imkoniyatlar izlashga, ularni amalaga oshirishga xarakat qilganlar. Bunday kishilar onadan vatanparvar bo'lib tug'ilmaydi, ularning imoni, e'tiqodi tarbiya jarayonida shakllanadi. Maktabda tashqari musiqiy to'garaklarga jalb etilgan o'smirlar dunyoqarashida milliy g'oya tushunchalarini shakllantirish jarayonini ham shunday qabul qilish maqsadga muvofiq. Millat va mamlakat uchun jon kuydirgan barcha shaxslarda Vatanga mehr va e'tiqod amaliy faoliyatining asosi bo'lgan, Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Avloniy, Tavallo, Abdulla Qodriy singari simolar nafaqat ma'rifatparvar, balki birinchi navbatda vatanparvar bo'lganlar. Ular o'z huzur-halovatlaridan, tinchligidan kechib bo'lsa ham, Vatan va halq manfaatlarini, istiqbolini o'ylaganlar.

Avtoritar pedagogika hamjihatlik tushunchasi pedagogning o'quvchiga nisbatan pedagogik ta'sir ko'rsatishi, bolaning hulq-atvori kattalarning faol xarakatlari natijasida shakllanishi shart ekanligi, shuningdek bola kattalarning tarbiyaviy ta'sirini so'zsiz qabul qilishga tayyor bo'lishi sifatida talqin qilingan. Basharti, avvalgi pedagogika rasmiy (buyruqbozlik orqali) va bir tomonlama ta'sir ko'rsatish qoidasi asosiga qurilgan bo'lsa, xozirgi pedagogika birgalikda faoliyat ko'rsatish qoidasiga asoslangan bo'lishi lozim. Bu nafaqat pedagoglarning yangi avlodni shakllantirishni, ularning pedagogik mahoratini oshirishni nazarda tutadi. Rivojlanish uchun tegishli pedagogik muhitni yuzaga keltirishni ham taqozo qiladi, hamjihatlik, hamkorlik doimo demokratiya ko'rinishlaridan biri bo'lib o'quvchining individual manfaatlarini qabul qilishga asoslanadi.

Oldinda turgan vazifa pedagog va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlaydigan ishonch va manfaatlarga rioya etilishiga ko'maklashadigan, o'quvchining qobiliyati nomoyon bo'lishi uchun imkoniyat yaratadigan o'zaro munosabatlar tizimini yuzaga keltiradi.

SHaxsning rivojiga yo'naltirilgan demokratik pedagogika doirasiga esa insonparvarlik munosabatlarining uyg'unligi alohida qadriyat kasb etadi, negaki pedagog o'zi tarbiyalayotgan shaxs bilan munosabatlarda shaxsiy munosabatlarining chuqur ma'nosini tushunib yetishga yordam beradi.

Pedagogik hamkorlik o'zaro tushunish, ishonch va o'zaro yordamni, ijodiy hamkorlikka tayyorlikni yuzaga keltiradi, bu esa o'smirlarda ahloqiy qadryatlarni, milliy urf-odatlarini, milliy poklanish, milliy istiqloq g'oyasining asil mohiyatini chuqur anglab yetishni taminlaydi.

Tarixiy, ijtimoiy taraqqiyot darajasi shu narsani isbotlaydiki jamiyatda ijtimoiy – iqtisodiy siyosiy qurilma o'zgarganda, bu o'zgarishlar eng avvalo ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilishni, uning mohiyati va mazmunini o'zgartirishni talab qiladi. Boshqacha qilib aytganda, o'quvchilarni ma'naviy jihatdan yetuk, milliy qadryatlar va urf-odatlarga xurmat ruhida tarbiyalash, o'qitish, ularda hayotga, milliy madaniy merosimizga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, ma'naviy sog'lom, ularning ruhan tetik rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, rasmiy pedagogikadan vos kechib, to'garak rahbari va o'quvchi faoliyatini hamkorlik pedagogikasi asosida qurishni taqozo etadi. Buning sababi shundaki, avvalgi ta'lim "Qadryatlari" o'quv materiallarini o'zlashtirish sur'atlari va xajimlari "o'rtacha" bo'lishi va barcha o'quvchilar bir vaqtning o'zida o'zlashtirishi lozim degan (ya'ni "o'rtacha" o'quvchiga qarata yo'l tutganligi va tegishli bitiruvchilar shunday saviyada bo'lishi) qoidaga asoslanganligidadir; o'qituvchi hamisha haq bo'lgan, o'quvchi esa doimo va albatta, o'qituvchi ko'rsatmalari doirasida fikrlashi va amal qilishi shart bo'lgan.

O'quvchilarning qobiliyatini va iqtidorini har jihatdan namoyon etish, milliy va umuminsoniy ideallar va qadryatlar hamda pedagogik omillarni ustvorligini ta'minlash, shaxs, jamiyat va atrof-muhitning o'zaro munosabatlarida uyg'unlikka

erishuv va o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatni, an'anaviy "Ustoz-shogird" o'zaro munosabatlariga chuqur insoniy ehtiromli asoslarga olib chiqish-ta'limni insonparvarlashtirishning bosh yo'nalishi bo'lib, ta'lim jarayoni sub'ektlarini o'zaro tushunishini va hamkorligini ta'minlaydi. Hamkorlik pedagogikasi yoshlarga xozirgi zamon ruhida ta'lim berish va tarbiyalashning nazariy hamda g'oyalarini yaratish zarurati tadqiqot muammosini aniqlashga imkon beradi.

Musiqiy yo'nalishdagi to'garaklar bolalarni o'z qiziqishlariga qarab bir jamoaga birlashtiradi. Yoshidan qat'iy nazar agar tarbiyachi o'z ishinig ustasi bo'lsa bolalar bilan muloqot davrida o'zining ham ijodkorlik darajasi ortib boradi. To'garak rahbari o'z ish faoliyati davomida ta'limning o'zlikligini ta'minlashga asosiy etiborini qaratishi lozim. O'z yo'nalishi bo'yicha maktabgacha va ta'lim-

tarbiya jarayoni mazmunini to'la shun o'rganib chiqishi vaga mashg'ulotl asoslangan holda arni muh tashkillashtirishi im. bola SHundagina o'kuvchi lar uzluksizligi ta'limning ga an'analarnin tortiladi, milliy g jaho eng yaxshilari bilan n bila madaniyat boyliklari n tanishadi.

1.20'zbek xalq raqs elementlari

Maktab ta'lim-tarbiyasi tarkibida raqs sabog'i deyarlik yo'q darajadiligini nazarda tutsak, musiqa darslari mazmunida milliy raqs usullarini o'quvchilarg a yoshlikdan o'rgatish naqadar zarurligi ma'lum bo'ladi.

SHu bois, musiqa o'qituvchi milliy raqs san'atimizning oddiy

harakatlarini bilishi (ijro eta olish)
va darsda
qo'llash usullarini puxta

egallashi davr talabidir. CHapak va cholg'u asboblari chalish faoliyati ham raqs va musiqali harakatlar singari o'quvchilarning musiqa (o'qu qobiliyatlari) hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun foydalidir. Bu faoliyat boshlang'ich sinflarda milliy cholg'u asboblari bilan tanishish va ularning tovush temblarini anglab olish bilan uzviy bog'lanib amalga oshirilishi zarur. Bunda doirachalar, qayroq, qoshiq, kichik sopollar kabi urib chalinadigan cholg'u asboblari foydalanib, o'qituvchi ijrosi va magnitofon tasmasi orqali taraladigan kuylarga ritmik jo'r bo'lish malakalari rivojlantiriladi.

Kichikintoylarning akli, estetik va jismoniy rivojlanishida musiqa bilan xdrakat katta ahamiyatga ega. Musiqa faoliyatining bu turi, o'quvchining har tomonlama o'sishiiga katta yordam beradi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy ritmik x,arakatlar o'quvchilarga turli xarakterdagi musika ohangiga mos x,olda harakatlanishiga, kichik gurux, yakka holda, juft-juft bo'lib, jamoa bilan x,amohapg harakat k.ilgan holda oddiy raqs elementlarini bajarishga o'rgatadi, mushaklarini mustahkamlaydi, nafas va qon aylanish a'zolari faoliyatini yaxshilaydi.

Raqsga tushish o'quvchilarda nafislikni, go'zallikni, ifodali harakatlarni qaror toptirib, ijodiy qobiliyatini tarbiyalaydi.

O'zbek raqslarini o'quvchilarga o'rgatishdan maqsad — milliy raqs harakatlari va ularni xarakteri bilan tanishtirish, harakatdagi quvnoqlik va jo'shq.inlikni nafislik bilan uyg'unlashuvini o'quvchilarga singdirishdan iborat.

Raqs elementlari bilan

tanishtirish musiqa bilan
bog'langa
n holda amalga
oshirilishi kerak. Musiqa
rahbari raqs elementi bilan
bog'liq. musiqa ohangini
himgoyi qilgan holda
o'rgatadi. Faqat sanok,
ostida o'rgatishga zinhor
yo'l qo'yilmaydi. Notanish
bo'lgan raqs elementini
o'rgatishda musiqa rahbari

bu elementni ifodali, yorqin ko'rsatib berishi kerak, toki, musiqa va harakatdagi uyg'unlik o'quvchilar ongiga yetib borsin. Harakatni to'g'ri ko'rsatib berish va tushuntirish o'quvchilar diqatini torta oladigan, raqs elementlarini musiqa bilan bog'lik. ekanligini anglab yeta oladigan darajada aniq qisqa, ifodali bo'lishi darkor. O'quvchilarda o'zi o'rganayotgan raqs harakatini anglab, harakat aniqligi malakasini

anglab harakat aniqligi malakasini hosil qilgan holda harakatga taqlid qilish yoki obrazli taqqoslashlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Kichkintoylarning akliy, estetik va jismoniy rivojlani- shida musiqa bilan xdrakat katta ahamiyatga ega. Musiqa faoliyatining bu turi, o'quvchining har tomonlama o'sishiiga katta yordam beradi. Umumta'lim ta'lim muassasalarida musiqiy ritmik harakatlar o'quvchilarga turli xarakterdagi musika ohangiga mos x,olda harakatlanishiga, kichik gurux, yakka holda, juft-juft bo'lib, jamoa bilan x,amohapg harakat k.ilgan holda oddiy raqs elementlarini bajarishga o'rgatadi, mushaklarini mustahkamlaydi, nafas va qon aylanish a'zolari faoliyatini yaxshilaydi.

Raqsga tushish o'quvchilarda nafislikni, go'zallikni, ifodali harakatlarni qaror toptirib, ijodiy qobiliyatini tarbiyalaydi.

O'zbek raqslarini o'quvchilarga o'rgatishdan maqsad — milliy raqs harakatlari va ularni harakteri bilan

tanishtirish, harakatdagi quvnoqlik va jo'shq.inlikni nafislik bilan uyg'unlashuvini o'quvchilarga singdirishdan iborat.

Raqs elementlari bilan tanishtirish musiqa bilan bog'langan holda amalga oshirilishi kerak. Musiqa rahbari raqs elementi bilan bog'liq. musiqa ohangini hirgoyi qilgan holda o'rgatadi. Faqat sanok, ostida o'rgatishga zinhor yo'l qo'yilmaydi. Notanish bo'lgan raqs elementini o'rgatishda musiqa rahbari bu elementni ifodali, yorqin ko'rsatib berishi kerak, toki, musiqa va harakatdagi uyg'unlik o'quvchilar ongiga yetib borsin. Harakatni to'g'ri ko'rsatib berish va tushuntirish o'quvchilar diqatini torta oladigan, raqs ele-mentlarini musiqa bilan bog'lik. ekanligini anglab yeta oladigan darajada aniq qisqa, ifodali bo'lishi darkor. O'quvchilarda o'zi o'rganayotgan raqs harakatini anglab, harakat aniqligi malakasini anglab harakat aniqligi malakasini hosil qilgan holda harakatga taqlid qilish yoki obrazli taqqoslashlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Bu borada samarali mehnat qilgan yana qator kompozitor, musiqashunoslar nomlarini keltirish mumkin. Meros tarkibida 200 dan ortiq musika namunasi nashrdan chiqdi. U vaqtdagi ekspeditsiyalar natijasi ma'lum darajada bir birini to'ldirsa, ayrimlari o'zaro variantlariga egadir. SHu o'rinda qo'shiqlar mazmun va mavzusiga ko'ra quyidagi janr tasnifotini ko'rsatish mumkin.

Lirik qo'shiqlar,
 O'quvchilar qo'shiqlari
 Diniy qo'shiqlar
 Marosim qo'shiqlari
 Sevgi-muhabbat qo'shiqlari
 Vatanni madh etuvchi qo'shiqlar
 Vatanparvarlik qo'shiqlari
 Ayollar qo'shig'i.

O'zida sog'inch mazmuni aks etirgan qo'shiqlar. Bu kabi mavzularni ko'plab keltirish mumkin. SHular bilan bir qatorda bastakorlik ijodidagi qo'shiqlarni ham aytib o'tish mumkin. Musiqashunoslarning mavjud barcha janrlarga bergan tasnifiy ta'rifining turlicha bo'lganligi sababli ularni misol sifatida ko'rsatib o'tamiz.

Xalq musiqa folklori har qanday xalq ijodi kabi mehnatkashlarning fikri, orzu-umidlari, ularning turmush tarzi, ahloqi, sotsial va milliy ozodlik uchun kurashining ifodasi sifatida gavdalanadi. Xalq musiqasining mavzu jihatidan keng qamrovligi, janrlarga boyligi va hayotda tutgan o'rniga muvofiq ular ikki guruhni tashkil etadi.

O'zbek musiqa folklorida mehnat qo'shiqlari ham alohida o'rin egallaydi. Garchi ular mehnat jarayoni bilan xarakterlansada, lirik o'ychanlikning nasriy bayoni katta ahamiyat kasb etadi. Misol sifatida:

“Mayda”, “Yozi”, “Yorg'ichoq”, hayvonlarni sog'ish paytida ijro etiladigan “Xo'sh-xo'sh”, “Chiray-chiray” kabilar misol bo'la oladi.

Xalq ijodida termalar ham ma'lum darajada rechitativligi, tor diapazondaligi va ixchamligi bilan xarakterlanadi. Ularning matni turlicha mazmunda bo'lib, ko'pincha barmok vaznida yetti-sakkiz bo'g'inli misralardan tashkil topadi.

Baxshilar tomonidan ijro etiladigan rivojlangan shakldagi termalarda deyarli ko'proq bo'g'inlarni uchratish ham mumkin.

Mavzuyimizning diqqat markazida turgan “qo'shiq” janrining boshqa ijrochilik janrlarga nisbatan umumiy tarzda ifodalinishiga qaramay xalq musiqiy merosida janr sifatida “qo'shiq” kichik diapazonli kuylardan tashkil topgan. Barmoq vaznidagi poetik matn to'rtlikdan iborat bir bandni (yoki bir - ikki misrasini) qamrab oladi. Ayni paytda har bir she'riy misraga tugal melodik tuzilma moslashtirilgan bo'ladi. Qo'shiq keng tarqalgan janrlardan bo'lib, o'z mazmunining xilma-xilligi, ko'p qirraligi bilan o'ziga xoslikni belgilaydi.

Qo'shiq kuylari uchun ritmik ravonlik va aniqlik xarakterlidir.

Qo'shiqda har bir misradan so'ng naqorat so'z va shuningdek har bir navbatdagi banddan (yoki uning yarmidan) keyin keladigan naqoratlarni ham juda qo'p uchratish mumkin. Qo'shiq musiqali poetik asoslarining ko'pgina belgilari lapar uchun ham (garchi u naqoratsiz bo'lsada xarakterlidir).

Со - чинг - ни ка - ро дей - ди - лар до - но у кам,
 4 ёр - ёр. Ко - ра - соч у - кам ёр - ёр
 7 кур - сат со - чинг - ни бир ку - ра - йин,
 9 жо - шим у - ка - ме ёр - ёр ёр - ёр
 5 Ол - ма - ча а - но - ринг - га бал - ли, до - на - йи хо - линг - га бал - ли
 9 Бог ай - ла - ниб шаф - то - ли ёр куй - ни - да каф - та - ри
 9 Ол - ма - ча а - но - ринг - га бал - ли, до - на - йи хо - линг - га бал - ли

– raqsbop kuyga ega bo'lib, qo'pincha o'yin raqs bilan ijro etiladi. Laparni, odatda ikki qo'shiqchi o'yin-raqs bilan ijro etadi. Uning matnlari asosan ishqiy-lirik yoki didaktik, yumoristik, hazil she'rlardan tashkil topadi.

Bunga misol sifatida yigit va qiz o'rtasidagi dialog bir xil kuyning takrorlanishida ijro etiladi. Dialog matni turlicha kuyga asoslangan bo'lishi ham mumkin. Bunday hollarda tekstning ikkinchi (javob) bandi qo'shiqning birinchi (va xar bir keyingi) - savol bandidagi ohangni rivojlantiruvchi kuy tuzilmasiga mos keladi. SHuningdek Xorazmda raqs jo'rligida yakka ijrochi aytadigan qo'shiqlar ham lapar deyiladi. Garchi mazmunan bir xil bo'lsada ikki turi qo'shiqdan, o'z kuyining raqsbopligi bilan farqlanadi.

Ayrim xududlarda esa "lapar" termini "o'lan" ham deb yuritiladigan dialog shaklidagi to'y marosim qo'shiqlariga nisbatan ham qo'llaniladi, bu aytishuv kelin

hamda kuyov tomon vakillarining har bir guruhida alohida-alohida unison xor sifatida ijro etilishi yoki yakkaxonlar dialogi tusida bo'lishi mumkin.

Unison xor bilan ijro etish – yallada ham alohida o'rin egallaydi. Odatda yalla ham raqs jo'rligida ijro etilib, ikki hil bo'ladi:

Navbatdagi janr sifatida ashula imkoniyatlarini ko'rib chiqish mumkin. Ashula o'z kuyining cho'ziq hamda rivojlanganligi, diapazoning kengligi, ritmining (usuli) sezilarli darajada sinkopaligi bilan xarakterlanadi. Ashula asosini nafaqat barmoq vazni, balki professional poeziyaga xos aruz vaznidagi she'rlar ham tashkil etadi. Odatda ashula kuyi she'riy matnni qamrab oladi. Falsafiy ma'nodagi fikrga ega bo'lgan, shuningdek, sog'inch alam va xasratni ifodalovchi ishqiy lirik mazmun ko'prok ashula tematikasiga xosdir.

Rivojlangan ashula namunalari esa og'zaki an'anadagi professional musiqa tarkibiga kiradi. Bunga ashula janrining yana bir boshqa turi - katta ashula yoki patnusaki ashulaga ham tegishlidir.

Katta ashula o'z kuyining deklamatsion xarakterdaligi, diapazonining kengligi (uch oktavaga yaqin) asosiy melodik tuzilmaning badixa tarzida (improvizatsiya) unda rivojlantirilishi hamda o'z ritmik o'lchovining muttasil bo'lmaganligi bilan xarakterlanadi.

Hayo do'stlar birodarlar nigorim so'rgani keldim Xayo
do'stlar birodarlar, nigorim so'rgani keldima Ulug'
diyor ostoniga yuzimni surgani keldim

O'zbek xalqining musiqa merosidagi mazkur janr deyarli Farg'ona vodiysi uchun xarakterli bo'lib, professional san'atkorlar ikki yoki undan ortiq hamnafas ashulachi-xofizlar tomonidan doira yoki boshqa cholg'u asboblari jo'rligisiz ma'lum an'anaviy tartibda ijro etiladi.

Ар - зим - ни ай - тай, бо - ди са - бо - га - е
5 биз - дин са - лом денг до - да ул бе - ва - фо - га
8 е Куз - ла - ри - чул - пон, Зул - фи па ри -
12 шон не. куз - ла - рим чул - пон,
16 зул - фи па - ри - шон не
19 рахм ай - ла май сан, до - да,
21 мап муб - та - ло - га е

O'zbek qo'shiqchiligining barchasi o'z xarakterli intonatsion-melodik tuzilmalari, lad-tonal hamda metro-ritmik asoslarini saqlab kolgan cholg'u variantlariga ham ega bo'lishi mumkin.

Yukorida ta'rifi keltirilgan merosimizdagi mavjud janrlar qatori, qo'shiq ham ma'lum darajada katta ko'lamni belgilabgina qolmay, uning asosiy bo'lagi milliy jihatlarimizni ifoda etadi. Xalq og'zaki ijodiyotida, musiqa san'atida barcha janrlarning taxlil etilishi ulardagi uzviy jihatlarning muhimligini belgilaydiki, ular umumiy yaxlit sintez janr tarkibida turkumli janrlar kabi talqin etishni talab etadi.

O'quvchilar mashq va qo'shiqlarni kuylaganda o'qituvchining qo'l ishoralarga qarab nafas olishga va uni tejab, rasamati bilan jumla oxirigacha yetkazishga odatlanib borishadi. Ayniqsa, dirijyorlik holatlari «diqqat», «auf», «ijroni boshlash», «ijroni tugatish»larga rioya etib kuylashga o'pratish nafasini rejaga solish uchun muximdir. O'quvchilar nafasining hajmi imkoniyatlarini xisobga olgan xolda mashq va qo'shiqlarda nafas olish joylari oldindan belgilab quyiladi va ularni o'rgatish jarayonida amalga oshiradi.

1.3 Qo'shiq va folklor ansambl to'garaklari

O'zbekistonning barcha fuqarolari milliy madaniyatimiz, xususan, musiqa Milliy madaniy merosni o'rganish va o'zlashtirish orqali o'zbek millatiga mansubligi bilan faxrlanish hissini uyg'otadi.

Xonandalik san'ati kishilarni jamiyatdagi mavjud kamchilik va muammolarni hal etishga safarbar etadi va undaydi. Bundan tashqari, xonandalik san'ati orqali milliy birlikka, umummilliy inoqlikka erishish mumkin.

qo'shiq – musiqa vositasida hal etishga harakat qilish insonparvar jamiyat qurishning muhim usullaridan biridir.

Qo'shiq – musiqa insonda sog'lom hayotiy ehtiyojni, yaratuvchilik kayfiyatini uyg'otadi. “Barchamiz yaxshi bilamizki, - degan edi birinchi prezidentimiz Islom Karimov, - fuqarolik jamiyati asoslarini barpo etishning eng muhim tarkibiy qismi ma'naviyat va ma'rifat sohasida, shaxs muntazam kamol toptirish borasida uzluksiz ish olib borishdan iborat.

Bu hayotiy haqiqat biz hamisha amal qiladigan tamoyilga, jamiyat rivojining asosi va shartiga aylanmog'i hamda o'zida yaxlit bir tizimni mujassam etmog'i lozim. Bu tizim markazida ma'naviyat, axloq-odob, ma'rifat kabi o'lmas qadriyatlar turmog'i kerak”.

Ana shu tizim, pirovard natijada kishida faqat

iste'molchilikdan iborat boqimandalik kayfiyatini bartaraf etadi. Ayni

paytda, u kishilarda yaratish, iqtidorni namoyish etish kabi ijobiy ishlarni ham amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratadi.

SHuning uchun ham san'at, qo'shiqchilikka qadimdan e'tibor bilan qaralgan. Bunga quyidagilar misolbo'la oladi.

Qadim – qadimdan qo'shiq inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Zero, qo'shiqsiz hayotni tasavvur etish mushkul. Donolar aytganidek: “Qo'shiqlar inson hayotinnig eng yaxshi va go'zal tomonlarini aks ettiruvchi ko'zgudur”.

SHu bois bo'lsa kerak, Xazrat Alisher Navoiy o'zining “Mahbub-ul qulub” asarida “Ruh xush ovozdan ozuqa, ko'ngil esa quvvat oladi” deb aytganlar.

Musiqanig sehri ohangda, ohangni sehri esa cholg'uda, cholg'uning mo'jizasi esa albatta ijrochidadir. Bir cholg'uni ikki ijrochi o'zidek bir xil tarannum eta olmaydi. Zero, qo'shiq tarannumi kishining kalbi bilan tutashadi, o'z dardini ohanglarga ulashadi.

Musiqa dunyosida inson ovozi eng muqammal cholg'u ekanligini hech kim inkor eta olmaydi. Ijrochining rang-barang va raqs holati ovoz talqinida ifoda etilishi muqarrar holatdir. Qadim zamonlarda ovoz talqinidagi honishlar turli yo'nalish hamda uslublar bilan boyib kelgan. CHunki bu jarayonda, ya'ni ovoz talqinida millat-elatlarni, sheva hamda yosh mezonlarini ham aniqlash qiyin emas. Aynan shu nuqtai nazardan o'zbek qo'shiqchilik-xonandachilik san'ati kadimiy va qadrlidir.

O'zbek qo'shiqchilik san'ati juda qadimiy va serqirraligi bilan SHarq xalqlari madaniyati orasida alohida ahamiyat kasb etadi.

O'tmishdan kichik va oddiy ko'rinishlardan murakkab shakllargacha namunalar takomillashib, rivojlanib xalq orasida ommalashgan.

SHu o'rinda aytish mumkinki, Markaziy Osiyo xalqlari, jumladan o'zbek xalqi ham qadimiy qo'shiqchilik ana'analari bilan ajralib turgan. Ular vaqt o'tishi bilan an'anaviy tarzda sayqallanib, takomillashib, bebaho

merosimizga aylangan.

Vokal malakalari yordamida o'quvchilar, qo'shiqni so'z ma'nosi va musiqa oxangini chuqur idrok etadilar va asarni mazmuni orqali hayotni o'rganadilar. Yuqorida bayon etilgan natijalarga erishish uchun quyidagi vokal malakalarini shakllantirib borish va bunga qattiq rioya qilish

shart. Chunki aynan vokal – malakalari vositasi bilangina yoqimli va oxangdosh, sof jarangdorlikga erishish mumkin: Qo'shiq kuylash xolati, ashulachilik nafasi, ovoz xosil qilish, sozlanish, ansambl, talaffuz.

Qo'shiq kuylash xolatini o'qituvchi albatta darsda o'quvchilarning o'tirishi va turish xolatiga e'tibor berishi lozim. O'quvchilar o'tirib yoki turib kuylaganda bosh, qo'l va oyoqlarni qanday tutish lozimligi haqida o'quvchilarga tushuntirish va doimo nazorat qilib, eslatib turishdan iboratdir. Mazkur malakaning qoidalari gavdani to'g'ri tutishi lozim. To'g'ri turish, o'tirib kuylaganda parta suyanchig'lariga suyanmasdan, yelkarni yengil kerib, iyakni ortiqcha ko'tarmasdan, bo'yin va boshni to'g'ri ushlab, qo'llarni erkin pastga tushirish va kaftlarni tizzalar ustiga yengil qo'yib engashmasdan o'tirish va oyoqlarni yelka kengligida erkin kuylash kabi holatlardan iboratdir. Ashulachilik nafasi. Ma'lumki kuylashdagi nafas bilan fiziologik nafas o'rtasida ma'lum darajada farq bor. Fiziologik nafas o'quvchi tug'ilgan kundan tabiiy holda xayotining oxirigacha amal qila boshlaydi va aniq bir ritmdan ma'lum bir vaqt oraliqida sodir bo'ladi. Ashula aytishdagi nafas esa qo'shiq xarakteriga qarab, tez, qisqa vaqt oralig'ida sodir bo'ladi. Nafas olish va uni chiqarish qo'shiq jumlasining cho'zimiga, sur'atiga va xarakterining ifodalanishiga qarab cho'ziladi. Sun'iy nafasdan aktyorlar, suxandonlar va qo'shiqchilar foydalanadilar. SHuningdek, sun'iy ya'ni extiyojga qarab olinadigan nafas, ashulachilik nafasi deyiladi. Ashulachilik nafasining quyidagi turlari mavjud: ko'krak nafasi; diaffragma nafasi; qorin nafasi.

Kichik o'quvchilarning ko'krak nafasi xali tor, qisqa ekanligi sababli, ular nafasni ko'krak bilan oladilar, shu bois ashula aytganlarida yelkalarini ko'tarib, shoshilib va qo'shiq jumlasini, so'zini bo'lib nafas olishlari tabiiydir. SHuning uchun o'quvchilarning yelkarni ko'tarmasdan, osoyishta, vazmin nafas olishi va uni qo'shiq jumlasining oxiriga kadar bir maromda yetkazish, ayniqsa so'zni bo'lib nafas olmaslikni o'rgatib borishi lozim. Nafas olish malakasini ustida ishlash jarayonida o'quvchilar diqqatini ovozlarning kuychan, ravon, yokimli jaranglashiga jalb etiladi. Buning uchun gulni hidlagandek osoyishta va shovqinsiz nafas olishga o'rgatiladi. Ana shu malakani amalga oshirishda darsliklarda, qo'llanmalarda tavsiya etilgan vokal mashqlarini kuylash, o'quvchilar xorlarida ijro etilgan qo'shiqlarni magnit tasmlari orqali tinglash kabi amaliy mashg'ulotlarda shakllantirib boriladi.

1.4 Havaskorlik xorini tashkil qilish

Havaskorlik xorini tashkil qilish, asosan, ikki davrga bo'linadi. Birinchi davrga, havaskorlik xor kollektivini tashkil qilish uchun bajariladigan barcha tayyorgarlik ishlari kiradi.

Ikkinchi davrga, rahbarning xor bilan birinchi uchrashuvi, xonandalarning vokal, musiqiy qobiliyatlarini tekshirish va ovozlarni aniqlay borish, xor partiyalarini butlash ishlari kiradi.

Mana shu ishlarning hammasi xor tuzishning tashkiliy davri hisoblanadi.

Xor rahbari o'z atrofidagi aktivlar bilan xor tashkil qilish uchun keng agitatsiya ishlari olib bormog'i lozim. Bu ishda barcha agitatsiya vositalaridan keng foydalaniladi.

Bo'lajak xor a'zolari bilan bo'ladigan birinchi uchrashuvga jiddiy qarash, puxta tayyorgarlik qurish lozim. Agar birinchi yig'ilish yomon tashkil qilinsa, bu ish qo'shiq – xor ijrochiligini sevuvchilarga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Xor rahbari maxalliy sharoit bilan, shu yerning qo'shiqchilik an'analari bilan yaxshi tanishgan va yuqoridagi ko'rsatmalarga amal qilgan holda xor tuzishga kirishadi. SHundan keyin ikkinchi tashkiliy davr rahbarning xor a'zolari bilan birinchi rosmiyaning uchrashuvidan boshlanadi.

Puxta tayyorgarlik ko'rib o'tkaziladigan birinchi tashkiliy mashg'ulotda xodimlardan biri yig'ilgan kishilarga xor rahbarini tanishtiradi. SHundan so'ng xor rahbari oldinga qo'yilgan vazifalar haqida, xor qo'shiq san'ati haqida gapirib beradi. To'garak a'zolarini yangi qo'shiqlar bilan tanishtiradi va tanish qo'shiqlardan bir-ikkitasini aytib beradi, xonandalarni ham tanish qo'shiqni birgalashib aytishga taklif qiladi. Ilk bor qo'shiq aytish ishtiyoqida kelgan shaxslar mashg'ulot mazmunidan yaxshi taassurot olishlari kerak. Birinchi mashg'ulotda to'garak a'zolariga xor tuzish uchun har bir xonandani eshitib ko'rish, ularning ovoz xarakterini, qaysi partiyaga mansubligini aniqlash zarurligi tushuntiriladi. SHuningdek, xonandalar bilan maslahatlashib, mashg'ulotlarning aniq kunlar va vaqtlari belgilanadi.

O'zbekiston bolalar xor madaniyati

Mustaqillik sharoitida xalqning ma'naviy madaniyatini rivojlantirish va mustaxkamlash ishlari muxim davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan masalalarga aylangan. Xalq an'alarini va qadimgi Navro'z kabi bayramlarni tiklash, yangi – Mustaqillik, Konstitutsiya, bilimlar va murabbiylar bayramlarini joriy etish, («SHarq taronalari» va

boshqa) musiqa festival va anjumanlarni tashkil etish – buning xammasi musiqa, shu jumladan xor madaniyati sohasida yangi shakllarni izlab topish, faoliyatini jadallashtirish talab etmoqda.

Respublikamizdagi ijodiy kuchlarning yuksalishi bolalar ijodi sohasida ham o'z aksini topmoqda. Yosh avlodni musiqali estetik tarbiyasi ishlarining rivojiga «Biz – O'zbekiston bolalarimiz», «CHegarasiz go'zallik» tanlovlari, «Ustalar shaharchasi», «Qadimgi rivoyatlar kulgisi», atqili hofiz va bastakorlar hoji Abdulaziz

Abdurasulov, jo'raxon Sultonov, Ma'murjon Uzoqov, Komiljon Otaniyozovlarga bag'ishlangan xonandalar tanlovlari yaqindan yordam bermoqda.

Bu yo'nalishdagi yangi tashabbuslar sifatida «O'zbekiston Vatanim manim» qo'shiq tanlovi, yosh ijodkorlar (shu jumladan, yosh xonandalar) tanlovlarini ko'rsatish mumkin. Ayniqsa 1997 yildan boshlab o'tkazilayotgan «O'zbekiston Vatanim manim» qo'shiq tanlovida boy va qiziqarli tajribalar Irttirilgan. Unda barcha maktab xor jamoalari qatnashib, eng zo'r ijodiy kuchlarni namoyish etmoqda. Jamoalarning badiiy rang – barang bo'lib,

E.SHvarts, SH.Yormatov, N.Norxo'jaev, A.Varelas, A.Mansurov, D.Omonullaeva va boshqa kompozitor asarlarini qamrab olgan. Xor rahbarlari qo'shiq tanloviga tayyorlanish jarayonida bolalar bilan katta ijodiy va tarbiyaviy ishlarni bajarmoqda.

Respublika madaniy hayotida «Bizning kelajagimiz» bolalar ijodiy festivali ham yorqin iz qoldirgan. U «Yorqin yulduzchalar» jam-armasi, Uspenskiy nomidagi musiqa maktabi va «Festival» interklubi tomonidan 2002 yilda tashkil etilgan. Festival dasturida bolalar badiiy ijod ko'rgazmasi hamda bolalar ijodiy (jumladan,

xor) jamoalari qatnashgan.

Mustaqil O'zbekiston musiqa madaniyati badiiy turlarining xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Bunga hozirda mavjud bo'lgan milliy mumtoz musiqa an'analari, xalq ijodi, kompozitorlar faoliyati, badiiy xavaskorlik shakllari hamda keng rivoj topgan estradi yo'nalishlari dalolat beradi. Zamonaviy kompozitorlar ijodida yangi uslublarni mujassam etgan asarlari paydo bo'lmoqda. Oxirgi paytda bolalar uchun estrada yo'nalishidagi, pop-musiqa uslubida yaratgan asarlarini ijod etish ham yuz bermoqda. Bunga N.Norxudjaevning «Burgut va toychoq» musiqali ertagi, A.Ergashevning «Morozko», «Er osti podshohining xazinasi», A.Mansurovning «Hayvonlar sultoni», «O'zga sayyorali robot» operalari yorqin misollar bo'la oladi.

O'zbekiston bolalar xor madaniyati rivojiga, bu sohada erishilgan yutuqlarga ajoyib musiqachi, bolalar xor san'ati faol targ'ibotchisi, O'zbekiston xalq artisti, «Sog'lom avlod uchun» ordeni sohibi, O'zbekiston teleradio kompaniyasining «Bulbulcha» bolalar xorining badiiy rahbarii va bosh dirijyori SH.Yormatovning qo'shgan xissasi nihoyatda salmoqlidir. Respublika bolalar xor san'atidagi ko'pgina ijodiy tashbbuslar uning nomi bilan bog'liqdir. U doimo xor madaniyati rivojlanishidagi yangi yo'llarini izlab topmoqda. Kontservatoriyada o'qish davrida SH.Yormatov Respublika bolalar va o'smirlar saroyi qoshida bolalar xorini tashkil etdi.

Kontservatoriyani tugatgandan so'ng SH.Yormatov o'sha maktabning o'zida, xor to'garagi rahbarii va musiqa o'qituvchisi sifatida ishini davom ettirdi.

SH.Yormatovning tolmas tashkilotchilik faoliyati undagi ishtiyoq, bolalarga bo'lgan muhabbat yuqori darajadagi kasbiy mahorati qisqa muddat ichida unga xorning ijrochilik saviyasini yanada yuqori bosqichga olib chiqish

imkonini berdi. O'zining ijodiy yo'lini topib olgan ushbu xor jamoasi endi xor musiqasi ishqivozlari, barcha musiqa shinavandalari orasida shuhrat qozonib, turli respublika va chet el ko'rik-tanlovlarida qatnashchi va sovrindor bo'lib, shuningdek, davlatimizda o'tkaziladigan barcha bayram tadbirlarida faol ishtirok etmoqda.

SH,Yormatovnin
g
ijodiy sinchkovligi,
izlanuvchanligi,
bolalarning musiqa
tarbiyasiga oid
yangi
shakllariga moyilligi, unga
maktab musiqali-xor
sinflarining tashkil qilishga
imkon berdi. Aksariyat
hollarda ushbu
sinflarga musiqali
qobiliyati bor bolalar

qabul qilingan. Bular respublikamizda xor studiyalarining tarkibiy qismi sifatida ilk bor tashkil qilingan xor sinflaridan edi. Bularning hammasi xor mashg'ulotlarining faollashuvi va samaradorligiga asos bo'ldi. Aynan shu davrda SH.Yormatov maktabda o'zini barqaror va o'ziga xos jamoa sifatida ko'rsatgan o'g'il bolalar xor guruxini ham tashkil etdi.

Uning o'ziga xosligi, birinchi navbatda, akademik va o'zbek milliy qo'shiqchiligi an'analarini o'ziga mujassaam etgan yangi ijrochilik yo'nalishida namoyon bo'ldi. O'ziga bolalar xor jamoasining kontsert faoliyati tez orada uni mashhur qildi va o'zbek o'g'il bolalarini xor ijrochiligiga jalb etishda kata ahamiyat kasb etadi. SHunday qilib, 1970 yillarining o'rtasida Toshkent shahar 99-maktabida «Boychechak» kata xor guruhi, o'g'il bolalar xori qizlar vokal ansambliga asos solindi.

Yil sayin xor jamoalarining ijrochilik maxorati yuksalib bordi, dasturlari kengayib, kontsert chiqishlari ko'paydi. Maktabning ikala xor jamoalari «Do, re, mi, fa, sol», «Kuylang bolalar», «Birga kuylaymiz», «San'at g'unchalari» kabi bolalar televizion dasturlariga jalb etildi. «Boychechak» xor jamoasi O'zbekiston bo'ylab gastroda bo'lgan, Fiilyandiya, Bolgariya xor jamoalarining festival – tanlovlarida, bir nacha marta Estoniyada qo'shiq bayramlarida qanashgan. 1970 yilda «Boychechak»

xor studiyaga aylanib, «Respublikaning namunali bolalar xor jamoasi» unvoniga sazovor bo'lgan. Gastrol faoliyati kengligi tufayli uning boy va rang-barang (jahon

mumtoz, O'zbekiston kompozitorlar xor asarlaridan iborat bo'lgan) dasturlaridan turli xalq qo'shiqlarining ham o'rin olishga sabab bo'lgan.

Afsuski, bolalar saroyidagi sharoitning yetishmovchiligi tufayli o'g'il bolalar xor jamoasi 10 yilgi faoliyatidan so'ng 1980 yillarda tarqalib ketdi.

O'zbekiston kompozitorlarining bolalar xor musiqasi sohasidagi faol ijodi, turli ko'rik-tanlov, festival, qo'shiq bayramlarining o'tkazilishi 1970 yilda O'zbekiston Davlat teleradio qo'mitasi qoshida SH.Yormatov boshchiligida bolalar xor jamoasi tashkil qilindi. Bugungi kunga kelib, bu jamoa-respublikamizdagi eng mashhur O'zbekiston teleradio kompaniyasining «Bulbulcha» bolalar xoriga aylandi. Bolalar xorining jarangdor, zavqu-shavkka to'la san'ati barcha xor musiqasi muxlislariga ma'lumdir.

Repertuardagi asarlarning ijrosi yuksak mahorat, musiqaviyligi, jonliligi, samimiyligi bilan ajralib turadi.

SHuni ta'kidlash lozimki, bu jamoa mashhur xor jamoalari (Rossiya markaziy televidenie va radiosi qoshidagi kata bolalar xori, «Pioneriya» xor studiyasi) tajribalariga ijodiy suyanib, xor ijrochilarini tayyorlash va tarbiyalashning o'ziga xos qoidalariga asos soldi. hozirda jamoz tarkibida 600 ga yaqin bola bo'lib, u o'zining quyidagi tuzilmasiga ega:

- maktabgacha bo'lgan bolalar guruhi;
- kichik xor guruhi;
- o'rta xor guruhi;
- o'g'il bolalar xor guruhi;
- yoshlar xor guruhi;
- folklor xor guruhi.

Xor jamoasi SH.Yormatov keyinchalik o'zining maslakdoshlariga aylangan, «Bulbulcha» xorida vokal maktabini o'tgan xor-dirijyorlari (ularning deyarli barchasi kontservatoriya bitiruvchilari)ni taklif etdi. Bular S.Olimov, A.Nesterova, I.Ro'ziev, N.Ibrohimova, G.Mansurova, D.Sobirova, N.Mirzaeva va boshqalardir.

NAZORAT SAVOLLARI

- 1.O'zbek xalqi dostonchilik san'ati xaqida nima bilasiz?
- 2.Dostonchilik maktablarini sharxlab bering?
- 3.Milliy musiqamizning ta'sirchanlik xususiyatini qanday tushunasiz?
- 4.Islom dini va musiqa orasidagi boglanish xaqida so'zlab bering?
- 5.Alla va yor-yor ijrolarining ta'sirchanligini sharxlab bering?
- 6.Milliy musiqamiz taraqqiyotida hozirgi zamon musiqasining ta'sirini kandaytushunasiz?
- 7.Milliy musiqa va zamon tarakkiyoti.

8. Soʻz va ohang tushunchasini izohlang?
9. Talaffuz deganda nimani tushunasiz?
10. Ovoz imkoniyatlari, uning gigienasi bilan bogʻlik qonuniyatlar nimalarda namayon boʻladi?
11. Xonandaning mahoratiga nimalar kiradi?
12. Xonanda tovushiga taʼsir etish usullari?
13. Xonanda ovozini tarbiyalash vositalari?
14. Xonanda registri deganda nimani tushunasiz?

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Mamlakatimizni moderlizatsiya qilish va kuchli fuqorolik jamiyati barpo etish ustivor maqsadimizdir Xalq soʻzi, 2010 y 28 yanvar (Barkamol avlod yili davlat dasturi toʻgʻrisida)
2. I.A. Karimov Asosiy vazifamiz –vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. Xalq soʻzi. 2010 yil 30 yanvar № 21,3-bet.
3. J.Gʻ. Yoʻldoshev Taʼlim yangilanish yoʻlida. T. Oʻqituvchi 2000 y.
4. J.Gʻ. Yoʻldoshev Oʻzbekiston Respublikasi taʼlimi taraqqiyot yoʻlida. T.Oʻqituvchi 1994
5. G.Sharipova .Musika oʻqitish metodikasi. Maʼruzalar T. TDPU 2006y.
6. S.X. Yoʻldosheva Oʻzbekistonda musiqa tarbiyasi va taxlimining rivojlanishi. «Oʻqituvchi nashriyoti» Toshkent 2009.
7. T. Jalilov. Qoʻshiqlar guldastasi F. Fulom nomidagi adabiyot va sanʼat nashriyoti Toshkent 2009
8. B. Nasriddinov. Saxna jilolari. Toshkent 2005
9. M. Axmedov. Yunus Rajabiy. F. Fulom nashriyoti 2000
10. I. Akbarov. Tuxtasin Jalilov. F. Fulom nashriyoti 2008
11. F. Zoxidov. Komiljon Otaniyozov. F Fulom nashriyoti 2000
12. K. Azimov. Uzbekiston dirijyorlari. Toshkent 2001
13. R. Tursunov. Xalk musika ijodiyoti va adabiyoti Toshkent 2003.
14. R. Tursunov. S. Mannopov. Anʼanaviy kushik ijrochiligi uslubiyoti. Ijod dunyosi nashriyoti 2003.

2-MAVZU: “IQTIDORLI O’QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHNI TASHKIL ETISH. O’KUVCHILARNI TURLI KO’RIK - TANLOVLARGA TAYYORLASH”.

REJA

1. Iqtidorli o’quvchilarni aniqlash va ular bilan ishni tashkil etish
2. O’quvchilarni turli ko’rik - tanlovlarga tayyorlash
3. Umumta’lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg’ulotlar

2.1. Iqtidorli o’quvchilarni aniqlash va ular bilan ishni tashkil etish.

Hozirgi davrda fan va madaniyatning eng so’nggi yutuqlari asosida kelajdagimiz bo’lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarini izlash nixoyatda zarurdir. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma’naviyat va ma’rifat» jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to’grisida»gi farmonda ko’rsatilgandek, jamiyatda yuksak ma’naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yeshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an’analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga, vatanga muhabbat, istiqlol g’oyalariga sadoqat ruxida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir.

Darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yonalishlarini topib, joriy etishga bog’liq.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo’lgan barcha g’oyalar qaytadan ko’rib chiqilishi, asosiy e’tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to’plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. Estetik tarbiya - xissiyotining shakllanishi va rivoji, go’zallikni tushunish va unga tashnalik, shuningdek shaxs tarbiyasining ajralmas qismi bo’lgan go’zallik qonunlari asosida yashash va yaratishga intilishdir. Yillar davomida va turli bosqichlarda olib boriladigan o’quvchilarning estetik tarbiyasi

turlicha tuzilishi zarur. Mashg'ulot shakli, maqsadi, mazmuni, pedagogik jihatdan o'ziga xosligi, shuningdek ish rejaları fan mantiqini hisobga olgan holda, bolalar yoshi va imkoniyatiga ko'ra farqlanishi lozim. O'quvchilarni serqirra, atroflicha ta'sir etuvchi estetik qadriyatlarga yonaltirish lozim. Birinchi navbatda, milliy qadriyatlar, ona zamin tabiati, milliy xalq san'ati, SHarkning, O'zbekistonning badiiy madaniyati, tarixiga muxabbat tuyg'usini uyg'otish va rivojlantirish. Bu borada asosiy manbaa sifatida badiiy estetik qadriyatlarni, qadimiy san'at turlarini tanlash zarur. Milliy an'analarga boy adabiyot, tasviriy san'at, ayniksa sharq miniatyura sa'nati, xaykaltaroshlik, musiqa va san'atning boshqa turlari (teatr, tsirk v.k.) xalqning o'tmishidagi va zamonaviy turmush tarzi, yashash joyi, kiyinishi, mehnat qurollari va xokazo.

Milliy san'at tarixiga etnografiyasiga, me'morchiligiga va an'anaviy san'at turlariga alohida e'tibor zarur. O'quvchilarni tarbiyalash jarayonida xalq pedagogikasi asoslariga tayanish, SHarq mutaffakkirlarining dono fikr-mulohazalaridan, shuningdek jaxon umuminsoniy qadriyatlaridan foydalanish lozim.

Maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari oldida turgan vazifa yagona ichki estetik tarbiyaning tizimlarini yaratishdir. Bu tizimlar shaxsning har tomonlama yaxshi rivojlanish yaxlitligini belgilaydi. Bu aniqlangan bilimlar tizimi, ya'ni estetik tuyg'ularga qiziqtirishni singdirish, o'rganish, fikrlash, mulohaza etish, munosabat, baholar, goyalar, mukammal bilimni oshirish va o'z-o'zini tarbiyalashdir. Darsdan tashqari ishlarda estetik tarbiya mazmunini birinchi navbatda majmuyi, tizimli tatbik etishga ko'ra uch vazifa birligi - ilmiy, rivojlanib borish, psixologik va pedagogik jarayonlar mushtarakligiga, ta'lim jarayonida va jamiyat talablarini e'tiborga olishga, yangicha bilimlarga amal kilish va xakozo, q'oidalar asosida tarkib topmog'i kerak. Ular asosida o'quvchi shaxsiyatiga nisbatan yonalish belgilaniladi. Bu maqsadlarga erishish uchun o'quvchilar bilan to'garak, san'atning ayrim turlarini, jaxon va milliy madaniyatni o'rganish va boshqa tarbiya shakllaridan foydalanish mumkin. Darsdan tashqari ishlarning barcha

turlarida amalga oshirilayotgan va yana qayta tiklanayotgan turli dasturlarda shaxs shakllanishiga, ma'naviy masuliyat bilan yashashga orgatishga e'tibor qaratilishi lozim. Ayniqsa o'rta va katta yoshdagi o'quvchilarni o'z bilim va malakalarini mustaqil oshirishlariga o'rgatish kerak. Bu borada estetik tarbiyaning yangi shakllari va mazmunini topish zarur. Jumladan: folklor, milliy ansambllar, milliy raqs va qo'shiqlar san'atining milliy -an'anaviy turlari nazariyasi va tarixini o'rganish, qadimiy estetik tarbiya vosita uslublarini tiklash lozim.

2.2.O'quvchilarni turli ko'rik - tanlovlarga tayyorlash

Qobiliyatli va iste'dodli tarbiyalanuvchiga alohida munosabatda bo'lish kerak. Ommaviy tadbirlardan keng foydalanish, suhbatlar, madaniyat, san'at namoyondalari bilan uchrashuv, konferentsiyalar, hisobot chiqishlar, «Navro'z», «Qo'shiq bayrami», «Raqs bayrami», «Bolalar bastakorlari bilan uchrashuv», «Qo'shiq olamiga sayohat», «Bir qo'shiq tarixi», «Yalla va laparlar kechasi», Xalq qo'shiqlari bayrami», «Maqom kechasi», «Sahna ustalari bilan uchrashuv» kabi tadbirlari va xokazolar). O'quvchilarni muzey, Ko'rgazma, teatr, konsert kabi ma'naviyat o'choklariga, madaniyat va me'morchilik obidalariga, tabiatning go'zal maskanlariga borishni tashkil etish, ulardan olgan taassurotlarini o'rtoqlashishga o'rgatish ijobiy natija bersdi.

Estetik tarbiyaning asosiy mazmuni istalgan sohadagi darsdan va maktabdan tashkari mashg'ulotlar tarbiyaning yagona qoida va uslublarini tashkil etadi. Ya'ni san'atning aniq turlari va ifoda vositalarining o'ziga xosligi (so'zdagi, tasvirdagi, musiqa va xokaza) zamirida, ifodaning badiiy vositalarini amaliy o'zlashtirish natijasidir. Bu borda asosiy vazifa to'laqonli badiiy va ijodiy asarni chuqur his etish, shuningdek milliy va tarixiy san'at shakllari bilan tanishtirish. O'qituvchining o'quvchilar vatarbiyachilar bilan o'zaro suhbatlarida olamni estetik va badiiy xis etish faoliyatiga, o'quvchilarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish uchun turli o'einlar, didaktik sahna o'einlarini bolalar orasida, ularning bilim va qobiliyatiga qarab ish shakllarini tuzish kerak. Inson shaxsning shakllanishi

- nihoyatda tinimsiz va murakkab jarayon bo'lib, unda ko'plab faktorlarining ta'siri bor, bularning ayrimlari tarqoq, ayrimlari maqsadga yonaltirilgandir.

Inson atrofini qurshab turgan vositalar tarbiyalaydi: oilasi, ota-onasi, maktab, do'stlar, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san'at, adabiyot, tabiat va x.k. Bolaning rivojlanish jarayonini boshqarib borish kerak, insonni biologik ijtimoiy asosini tashkil qiluvchi, o'zini tarbiyalash va tarbiyaning birligini ta'minlagan holda, uni shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muxitdan himoya qilish lozim.

Tarbiyaning yetakchi maqsadi sifatida, asrlar davomida shaxsning har tomonlama kamolotga erishuvi g'oyasi asos bo'lib keladi. SHaxsning har tomonlama kaomlotga erishuvi, bu uning ayrim qirralari yoki hislatlarining to'laqonligini, jismoniy, axlosiy, siyosiy, estetik qarashlarining yig'indisini o'z ichiga oladi:

- yoshlarni falsafiy dunyoqarashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishda ko'maklashish, o'zligini, o'zi idora va nazorat qila bilishini shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshuv, ularda reja va amal zaruratini uyg'otish;

- o'quvchilarni umuminsoniy va milliy qadriyatlari, boy madaniyati bilan oshno qilish, madaniy va diniy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini qondirish, bu borada uiarning malakalarini tobora oshiris, boyitish, estetik tushunchalarini shakllantirish;

- har bir o'smirning, yigit va qizlarning tabiiy bilimdonliklarini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, rivojlantirish. Ularni inson faoliyatining turli sohalarida joriy qilish. Bolalar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish;

Umuminsoniy insonparvarlik axloqiy me'yorini shakllantirish, mehribonlik, bir-birlarini tushunadigan, shafqatlilik, irsiy va milliy kamsitishlariga, yolg'onchilik, tuxmat, chaqimchilikka toqatsizlik, muomala odobi, ziyolilik madaniyati kabi tarbiya sohalarida pokisalikka o'rgatish keng qo'llanishi lozim;

- qonuniy jamoa axloqi va turmushi qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilab beradigan fuqarolik va ijtimoiy ma'lumot xissini rivojlantirish, o'zi yashayotgan mamlakatning

ravnaqi yo'lidagi insoniyat taraqqiyotini barqaror saqlanib qolishiga gamxo'rlik, ekologik tarbiyalash;

- vatanparvarlik, dunyoviy fikrlash, tilga, madaniyat a'zolariga e'tiborlilik va uni o'rganish, o'z xalqiga, davlatiga uning himoyasi uchun hamisha shay bo'lib turish, O'zbekiston Respublikasi ramzlari, boshqa davlatlarning razmlariga hurmat bilan qarash;

- turmushda eng oliy qadriyat hisoblangan mehnatga bo'lgan ijodiy munosabatni tarbiyalash, mehnatga ijodiy yondoshish tadbirlarini kuchaytirish, ijtimoiy maqsadlariga intilish kabi hislatlarini tarbiyalash, amaliy munosabatlarda tadbirkorlik, to'grisozlik va masuliyat hissini tarbiyalash;

-sog'lom turmush tarizida yashashga bo'lgan intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila xomiysi bo'lishga intilish. O'zining har bir xatti-xarakatiga va ularning oqibatlariga masuliyat bilan qarash hislatlarini tarbiyalash uchun sharoit hozirlash va ularni joriy etish. Insonni atrof-muxitga ta'siri, odamlar va o'zaro munosabatlarida yuqoridagilarga amal qilish;

-mustaqil davlat bo'lgan O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga to'g'ri va holisona baho berishni tushuntirish. Uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, betaraflik oshkora, ochiq tashqi siesiy va o'z xalqining turmush darajasini oshirishga yo'naltirilgan, uni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatini to'g'ri tushunmog'i va tushuntirmoq.

2.3.Umumta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar.

Tarbiyaning asosiy tizimi quyidagilar bo'lishi lozim:

-tarbiyaga shaxsiy munosabat, rivojlanayotgan inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bola, o'smir va yosh yig'ning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy xuquqiy va erkinligini tan olish;

- tarbiya - fikrlash, hissiyot va xatti-xarakatlarni shakllantirishdagi butun jarayon bo'lib, maqsadga muvofiq tarzda boshqarib turiladi;

-milliy o'ziga xoslik, xalq madaniyati, milliy etnik urf-odat kabi an'analari vositalariga tayanish. Lekin, tarbiyaning milliy «Bunyodkorligi» yosh avlod yashashi

lozim bo'lgan ko'p millatli va jaxon madaniyati boylıklariga qiziqish, intilishlarini inkor qilmaslik lozim;

o'quvchilarning hayotiy faoliyatini tashkil etish tarbiyaviy jarayonning

asosini tashkil qiladi. Bola, o'smir, yigit va qizlar bilim yurtidagi paytida nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik koradilar, balki ana shu xaqiqat bilan yashaydilar. O'quv jarayonida zarur, qiziqarli, to'laqonli, bolalar va qislarga mos hayot iqlimini yaratish, mehnat,

hayriya, ijtimoiy-foydali, ijodiy ko'ngilochar va' shunga

o'xshash, o'quvchilar xususiyatiga mos, hayotiy bo'lishi kerak. Ular shunday tashkil etilishi lozimki, natijada o'quvchilar o'zlarini ko'ngillari tusagan ishga qo'l ursinlar, muvaffaqiyat hissini tuyib, o'zlariga ishonchlari ortsin, axloqan barqaror bo'lsin;

-shaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, pedagoglar va o'quvchilar ortasidagi bir-biriga hurmat bilan qarash munosabatlari, bolalar fikriga e'tibor qilish, ularga mehribonlarcha munosabatda bo'lish.

Bu masallalarning bari birlamchi sharoitlari yuzaga keltirilib, ta'lim va tarbiya jarayoni qo'shib olib borilgan taqdirdagina amalga oshirish mumkin, uni qo'llashda o'z taktika va strategiyasiga tayanishga imkoniyat berilsa, bu soxada ijobiy natijalarga erishish mumkin.

SHunga ahamiyat berish lozimki, amalda tarbiyaviy jaraen umum ishi uzluksiz bo'lsin, barcha bolalarni qamrab olsin, majmuyi inson xayotiy faoliyatining barcha jixatlarini aks ettiruvchi turli uslublarni o'zaro bog'lab turuvchi, unga ta'sir o'tkazuvchi va uni rivojlantiruvchi, yullovchi vositalar, tarbiyaning barcha tomonlari - garmonik uyg'unlik tarzda bo'lsin: turli ijtimoiy, jamoat va davlat institutlari hamda muassasalarining shaxs kamolotini shakllantirish borasidagi harakatlarini birlashtirisin.

Maktabdan va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilar qiziqishiga suyanilgan holatda, ularning darsdan bo'sh vaktlarida o'quv jaraenini to'ldiradi va kengaytiradi. U o'quvchilarning mustaqil bilim olishlari uslubini - o'zlashtirishlariga, ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorliklarini oshirishga imkoniyat yaratadi. Darsdan tashkari ishlarining o'ziga xosligi shundaki, u o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini munosib uslublar vositasida jamoat foydasi uchun ommaviy gurux, alohida ishlash orqali - tarbiyaviy ish tashkil etiladi. To'garak

dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o'smir, yigit va qizlarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyat yaratadi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishni tashkil etish
2. O'quvchilarni turli ko'rik - tanlovlarga tayyorlash
3. Umumta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar
4. Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishni tashkil etish.
5. Maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari oldida turgan vazifa
6. O'quvchilarni turli ko'rik - tanlovlarga tayyorlash
7. Qobiliyatli va iste'dodli tarbiyalanuvchiga alohida munosabatda bo'lish shakllari
8. Yoshlarni falsafiy dunyoqarashga shakllantirish
9. Umumta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar.
10. Tarbiyaning asosiy tizimlari nimalar
11. SHaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, pedagoglar va o'quvchilar ortasidagi bir-biriga hurmat bilan qarash munosabatlari
12. Bolalar fikriga e'tibor qilish, ularga mehribonlarcha munosabatda bo'lish.
13. Maktabdan va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlalarda o'quvchilar qiziqtirish

FOYDALANGAN ADABIYOTLARI

1. Maktabdan tashqari muassasa to'g'risidagi Nizom. O'zbekiston respublikasi xukumatining qarorlari to'plami. T.2005, №2-50-51 betlar
2. Qo'shiqlar xrestomatiyasi. 1-2 kitoblar. Tuzuvchi: M. Jalilov Toshkent 2002-2003 betlar
3. Saipova D "Musiqiy va musiqiy nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonini takomillashtirish", metodik qo'llanma. T.2005y. 84-bet
4. S. Nishonova SHarq uyg'onish davri pedagogik fikr tarqqiyotida barkamol inson tarbiyasi. T.2008;-288bet
5. Ko'shaev A.E. Uzbekskaaya professional'naya muzyka esteticheskogo razvitiya uchamçiesya 4-7 klassov. Avtoreferat. dissertatsii kand ped nauk –M, 2007-16bet
6. Norboeva F.R. Umumiy o'rta ta'lim maktabi 7-9 sinf o'quvchilarida milliy ongni shakllantirishning pedagogik asoslari T, 2009-140betlar

Keyslar to'plami

3-amaliy mashg'ulot: Mumtoz musiqani o'rgatish uslubining zamonaviylashtirilishi.

Ishdan maqsad – Ta'lim tizimida cholg'u ijrochiligini o'rgatish borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalar va mumtoz musiqani o'rgatish uslubining zamonaviylashtirilishini tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko'nikmalariga ega bo'lish.

Masalaning qo'yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlariga bo'lingan holda ularga har bir vazifa bo'yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O'qituvchi tinglovchilarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo'ladi. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O'quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi. (darslik, ma'ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e'lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e'lon qiladi.

O'qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg'ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek tinglovchilar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to'g'ri xulosalar chiqarishiga e'tibor qaratadi.

Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi tinglovchilar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o'z o'rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas'uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo'lgan holda yordam so'rashi lozim.

Har kim undan yordam so'ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- boshqalarga o'rgatib o'zimiz o'rganamiz.

- kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho'kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

Individual o'qish-2 minut.

Muhokama qilish –3 minut.

Prezentatsiya (takdimot) varag'ini tayyorlash- 5 minut.

Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.

Guruhlar boshqa guruhlarni prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.

Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Havaskorona ijro tushunchasi nimani anglatadi?	Havaskorona ijro har taraflama sodda, mukammal bo'lmagan ijro tushuniladi, sahnada o'zini tutishi, kuyning ba'zi jihatlari, unsurlarini sezmay tashlab ketishi, shtrix va zarblarini poyma-poy ketishi, chalayotgan kuyga xos bo'lmagan pardalarini ijro etishi bilan farqlanadi.	Oddiy ijro.
Professional ijrochilik haqida gapirib bering	Professional ijrochilik o'zining mukammalligi, har bir kuyga oqilona yondashishi bilan ajralib turadi. Mukammalligi shundaki: ijro paytida o'zini tutishi, har bir shtrix, har bir zarb, har bir parda o'z o'rnida bo'lishi; har bir kuyga oqilona yondashishini shunday izohlash mumkin: cholg'uchi ma'lum bir kuyni ijro etishdan oldin yaxshilab o'rganib chiqadi, kuyning murakkab jihatlari, pardalari, tarixiy kelib chiqishi, ruhiyatidan kelib chiqib, ijodiy yondashadi.	Mukammal ijro.
An'anaviy ijrochilik nima?	An'anaviy ijrochilik sohasi qadim musiqiy san'atimiz borasida chuqur izlanishlar olib borib, ustoz-	O'zDK an'anaviy ijrochilik kafedrası va shu

	shogird tizimi orqali bizgacha yetib kelgan musiqiy asarlarni asl holicha ijro etish, uch voha maqomlarini chuqur o'rganish, tahlil etish va mohirona ijro etish bilan shug'ullanadi.	yo'nalish bo'yicha ijod qiladigan sozandalar
--	---	--

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Maqom ijrochiligining sub'ektlari va ob'ektlarini tushuntirib bering.	Maqom ijrochiligining sub'ekti sifatida uch voha maqomlari, ya'ni Xorazm maqomlari, SHashmaqom va Farg'ona-Toshkent maqomlarining barcha sho''balari tushuniladi. Ob'ektlari esa maqomlar asosida bastakorlar tomonidan yaratilgan kuylar, xalq musiqalari va vohaga mansub janrlardir.	maqom Asosiy m va maqomsifat musiqiy asarlar
An'anaviy ijrochilikning yo'nalishlari haqida so'zlab bering.	“An'anaviy ijrochilik” sohasi, ya'ni mumto maqom va z musiqiy asarlarimizni o'rganuvchi xonanda va sozandalar Evropa temperatsiyasiga asoslangan pardalarda emas, balki ajdodlarimizdan bizgacha yetib kelgan milliy pardatuzuk, ya'ni tekis temperatsiyalashmagan, xalq tili bilan aytganda nim pardalarda ijod etish, unga mos nota yozuvlarini o'ylab topish ko'zda tutiladi. Bunday pardatuzuklar, ya'ni lad asoslari SHarq xalqlarining ko'pchiligida mavjud. Misol uchun: Xindiston, Xitoy, Eron, Turk, Arab bo'lga musiqalarida mavjud n nim pardalarini notada belgilash uslubini o'ylab topishgan. SHarq musiqasining lad-tovushqator	Ushbu tizim Al Farobiyning “Kitab Al Musiqiy”, Ibn Sinoning “Kitab SHifa”, Safiuddin Urmaviyning “SHarafiya” va “Kitab ul advor”, Qutbiddin SHeroziyning “Durratud toj”, Abdulqodir Marog'iyning “Maqasid ul advor” va “Jomi'y ilhon”, Xizir bin

	tizimi, jam va jins, intervallari-	Abdullohning	
	<p>bakiya-komma, mujannab, taniniy, chorak va nimchorak pardalari, ya'ni yarim parda oraliqidagi baqiya va kommalar nazariyasi, maqomlar va ularning parda tizimi, usullari haqida tushunchalardan tashkil topadi. Hozirda bizda amal qilayotgan sakkiz pog'onali o'n ikki dona yarim pardali temperatsiya qilingan tizim emas balki, yigirma to'rt nim chorak pardali SHarq parda tizimi asos kilib olingan.</p>	<p>“Advor”, Dilshodning “Murodnoma” kabi risolalarida batafsil keltirilgan.</p>	Berdi
An'anaviy ijrochilikda o'qitish uslublarini qanday tasniflash mumkin?	<p>Har bir yos h sozanda-xonanda ijrochini kamolotga etkazish, musiqiy asarlarni g'oyaviy va badiiy tarzda r o'zlashtirish, o'z ijrochilik mahoratini hamda san'atini ko'p sonli tinglovchilarga to'la yetkazib bera olish an'anaviy xonandalik va cholg'u ijrochiligi sohasi bo'yicha ta'lim berish yo'lidagi umumiy tarbiyaning muhim omilidir. An'anaviy ijrochilikning asoslari, ya'ni negizi, tarixiy kelib chiqishini o'rganish, ijodni ma'lum yo'nalish bo'yicha davom etirish kafedra professor-o'qituvchilarining asosiy maqsadidir. An'anaviy ijrochilikka xos nazariy bilimlarga ega bo'ladilar. O'z ixtisosliklari bo'yicha talab darajasida bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Buning natijasida talaba davlat ta'lim standartlarida</p>	<p>Talabalar an'anaviy sozanda ijrochiligining qonun-qoidalari, milliy ijrochilikka xos uslublarni, asoslarini mukammal egallaydilar.</p>	xos parda

	belgilangan bilim, malakava ko'nikmalarga ega bo'lishi nazarda tutiladi, xususan:	
	<p>Pedagogik amaliyotni nazariy va psixologik asoslarini;</p> <p>cholg'</p> <ul style="list-style-type: none"> - Xonandalik va u sozlar bo'yicha ta'lim uslubiyotini; - O'quv jarayonini rejalashtirishni; - Ustoz-shogird uslubida yakka va ansambl ijro dasturlarini baholash va o'rganishni; - Kontsert va tanlovlarda ishtirok etishni; - Milliy ijrochilikda mahoratini rivojlantirishni; - Mavjud maqomlar va vohalarga <p>Guruhni baholash jadvali.</p>	

Guruhlar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a'zosining faolligi	Umumiy ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					

Glossariy

Akkord(**it. Accordo, fr. Accord - birdamlik**)– turli balandlikdagi uch va undan ortiq tovushlarning qoʻshilib, yaxlit holda yangrashi. Akkord odatda tertsiya intervali boʻyicha taqsimlanadigan tovushlardan hosil boʻladi. Toʻrt tovushli akkord – septakkord, besh tovushli akkord – nonakkord, olti tovushli akkord – undetsimakkord deyiladi.

Ansambl (fr. Ensemble - birgalikda)- 1. Vokal yoki cholgʻu musiqa asarining bir necha ijrochi tomonidan ijro etilishi. 2. Bir toʻda sanʼatkorlarning bir butun badiiy jamoa holda chiqishi. 3. U qadar katta boʻlmagan xonanda yoki sozandalar jamoasi uchun yaratilgan musiqa asari. Ijrochilar soniga qarab bu ansambllar turlicha ataladi. Ikki ijrochi – duet, uch ijrochi – trio yoki tertset, toʻrt ijrochi – kvartet, besh ijrochi – kvintet, olti ijrochi – sekstet, yetti ijrochi – septet, sakkiz ijrochi – oktet va h.k. Baʼzan ansambl soʻzini orkestr yoki xor jamoasining kichraytirilgan turiga ham aytiladi.

Applikatura (nem. Applicatur - qoʻymoq, bosmoq) – musiqa cholgʻu asboblarini ijro qilganda barmoqlarni toʻgʻri qoʻyish va almashtirish tartibi. Bu tartibning notalarda kўrsatilishi ham applikatura deyiladi. Applikatura arab raqamlari bilan notalarning osti yoki ustiga qoʻyiladi.

Diapazon (yun. Diapason – barcha (torlar) orqali)– xonandaning ovozi, cholgʻu asbobining tovush majmi. Musiqiy matodagi eng pastki va eng yuqorigi tovush oraligʻi.

Diatonika(yun. **Diatonikos** – bir tondan ikkinchi tonga oʻtish) – ladning asosiy bosqichlari izchilligidan vujudga keladigan musiqiy tovushlar tizimi. Tabiiy mador, minor va oʻrta asr laddari uchun asos boʻlgan asosiy yetti pogʻonadagi ton va yarim tonlar diatonikaga kiradi.

Diatonik gamma – laddagi asosiy tovushlarning birin-ketin izchilligi. Toʻliq diatonik gammada yettita tovush boʻladi.

Dinamika (yun. Dinamikos - kuchli) – musiqiy tovushlarning qattiq-sekin ijro qilinishi. Dinamika tovushni turlicha ifodalash, yaʼni bir yoʻla qattiq yoki sekin, asta-sekin kuchaytirish yoki sekinlashtirish, ayrim tovushlarni alohida taʼkidlab eshittirish v.b. bildiradi. Dinamikaning asosiy turlari: forte - qattiq, kuchli; piano – sekin; crescendo – tovushni asta-sekin kuchaytirish; diminuendo – tovushni asta-sekin pasaytirish.

Interval (lot. Intervallum – oraliq, masofa) – ikki musiqiy tovush oʻrtasidagi oraliq. Bunda tovushlar bir vaqtda yangrasa garmonik interval, birin-ketin yangrasa – melodik interval deb ataladi. Asosiy intervallar – prima, sekunda, tertsiya, kvarta, kvinta, seksta, septima, oktava.

Lad– turgʻun va noturgʻun musiqiy tovush pogʻonalarining oʻzaro bogʻliqligiga asoslangan tovushlar tizimi. Zamonaviy musiqada yetti pogʻonali major va minor laddari asosiy laddar hisoblanadi.

Orkestr (yun. Orchestra - qadimgi yunon teatri sahnasi oldidagi maydoncha) - turli cholgʻu asboblarda cholib, ijrochilarning ushbu guruhi uchun yozilgan musiqa asarini birgalikda ijro etuvchi sozandalarning katta jamoasi. CHolgʻu asboblarining tarkibiga koʻra orkestrlarning turlari: simfonik – toʻliq tarkibdan iborat, torli – kamonli cholgʻular, damli - yogʻoch va mis damli cholgʻular, shovqinli - urma-zarbli cholgʻular, yoki estrada-simfonik

– yuqorida sanab oʻtilgan cholularga elektr-cholgular, yaʼni gitaralar, sintezatorlar kabilarning qoʻshilishi asnosida .

Partitura(it. partitura – boʻlingan, taqsimlangan) – ansambl, xor, orkestr uchun yozilgan koʻp ovozli musiqiy asarning nota yozuvi. Unda barcha ovozlarning partiyalari jamlangan. Partiturada partiyalarning taqsimlanib kelishi yuqoridan quyi tomon turdosh cholgʻu asboblari boʻyicha keladi. Oʻz navbatida, bir turdagi cholgʻularning eng yuqori registrga mansubi yuqorida, qolganlari registri boʻyicha pastki satriklarda yoziladi.

Partiya(musiqada)– 1. Ansambl qatnashchilaridan birining nota yozuvi. 2. Sonata shaklining ekspozitsiyasida asosiy mavzular bosh partiya, yordamchi partiya, yakunlovchi partiya sifatida keladi.

Registr(lot. Registrum – roʻyxat, yozib, qoʻyish) – musiqiy matoning oʻrtasini yuqori, oʻrta va pastki qismlarga mansubligi boʻyicha ajratish.

Rekonstruktsiya (lot. Re – «yangilanish» maʼnosini bildiruvchi soʻz yasovchi qoʻshimcha, va constructio - tuzilma) - qadimiy musiqiy cholgʻularni qayta tiklash. Ushbu atama zamonaviy musiqiy cholgʻushunoslikda xalq cholgʻu asboblari tiklash va orkestrga mansub turlari (pikkolo, alʼt, bas va b.)ni yaratish maʼnosida qoʻllaniladi.

Soz– Tovushlarning balandlik holati va munosabati. CHolgʻu asboblariidagi soz ularning tovushqatori tuzilishi va baland-pastligini aniqlaydi. Orkestr va ansambllar sozi shu jamoadagi cholgʻu asboblarning bir-biriga boʻlgan balandlik munosabatlariga koʻra sozlanadi. 2. Torli cholgʻu asbob.

Tembr (fr. tembre - qoʻngʻiroq, ajratish belgisi) – tovush tusi, har bir musiqiy cholgʻu yoki xonanda ovozining oʻziga xos tovush xarakteri. CHolgʻu asbobining tuzilishi va shakliga koʻra uning tembr turlicha boʻladi.

Temperatsiya (lot. Temperatio – toʻgʻri munosabatda, bir oʻlchamda) – musiqiy pogʻonalar oraligʻidagi intervallar munosabatining tengligi. Oktava oraligʻining teng 12 yarim tonga boʻlinishi bir tekis temperatsiya boʻladi.

– cholgʻu asbobida chalinishi yoki kishi ovozida aytilishi mumkin

Tovushqator boʻlgan tovushqator. U yuqori koʻtarilayotgan yoki quyi tushayotgan qator tovushlar tizmasida tuziladi.

Transpozitsiya (lot. Transponere – joyini oʻzgartmoq) – tovushlarni boshqa balandlikka koʻchirish. Transpozitsiya turli sharoitda qilinadi: yozilgan musiqa asari xonanda ovoziga noqulay boʻlsa; bir cholgʻu asbobdan ikkinchisiga koʻchirish zarurati boʻlsa; yozilgan notalar oʻqish uchun noqulay boʻlsa. Mazkur hollarda musiqa asarini bir tonallikdan ikkinchi tonallikka transpozitsiya qilinadi; bunda uning xarakteri, ritmi va boshqa unsurlari oʻzgarmaydi.

Transpozitsiyalanuvchi cholgʻular – kuy ijro etilganida nota yozuvida yozilganiga koʻra past yoki baland tovush bilan yangraydigan cholgʻular. Masalan, qashqar rubobi, afgʻon rubobi yangrashiga nisbatan bir oktava yuqori yoziladi. Nay pikkolo esa yangrashiga nisbatan bir oktava past yoziladi.

Unison (it. unisono – bir xil sado) – bir xil balandlikdagi ikki (yoki bir necha) tovushning bir vaqtda yangrashi.

Xromatizm (yun. Chroma -rang) – diatonik laddagi pog'onalarning yarim tondan o'zgarishi. Ular al'teratsiya belgilari – diez yoki bemolb bilan ko'rsatiladi. Xromatik yarim ton bir pog'onadagi ikki turli tovushdan tuziladi. Masalan, «do» va «do-diez».

Xromatik gamma – kuyning yarim tonlar bo'yicha baland-pastga izchil harakati. To'liq xromatik gamma 12 tovush (yarim ton)dan iborat. Gammadagi xromatik va diatonik yarim tonlarni tartibli almashinib kelishi lad tuzilishi (major va minor) va harakat yo'nalishi (yuqorilanishi yoki pasayishi)ga bog'liq. Xromatik gamma diatonik gammadagi butun ton pog'onalarini ko'tarish yoki pasaytirish yo'li bilan to'ldiriladi.

Ad libitum – xoxishga ko'ra, istalgancha

A2, A3 – ikkala, uchchala (cholg'u)

Archi – torli cholg'ular guruhining belgilanishi **Arco** – kamon

Arpa – arfa

Attacca – keyingi asarni tanaffussiz chalish

Bachetta – tayoqcha (zarbli cholg'ularda chalish uchun)

Bassklarinette (nemischa) – bas-klarnet

Basso, bassi – bas, baslar; kontrabas

Batterie (frantsuzcha) – zarbli cholg'ular guruhining belgilanishi

Becken (nemischa) – tarelkalar

Bratsche (nemischa) – al't

Campana – qo'ng'iroq

Campanelli – qo'ng'iroqchalar

Cassa – katta baraban

Castagnetti – kastanbettalar

Celesta – chelesta

Cello – violonchelb

Cembalo – klavesin

Chitarra – gitara

Corno inglese – ingliz surnayi

Clarinetto – klarnet

Clavicembalo – klavesin

Cloche (frantsuzcha) – qo'ng'iroq

Col – bilan

Col legno – kamonning taxta tomoni bilan chalish

Con – bilan

Con sordini – surdina bilan

Termin	O'zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Sozandalik	Ma'lum bir sozni (rubob, tanbur, doyra, nay va x.k) mukammal egallagan, ham jo'rnavoz, solist va jamoaviy ijrolarda qatnashib, mumtoz san'atni targ'ibotchisidir.	This is player of Uzbek national instruments like rubob, tanbur, doyra, nay and ets. He can play with solists, he solo player and play with other instruments.
An'anaviy ijrochilik	Milliy musiqalarimizni asosini o'rganuvchi soha	Traditional performing arts learning basic of nationale music of Uzbekistan.
Vohaga mansub janrlar	Katta ashula Farg'ona-Toshkent vohasi, Mavrigiy va Buxorcha Samarqand-Buxoro vohasi, Suvoriylar Xorazm vohasi. Bundan tashqari dostonchilik, jirovchilik, halfachilik, yallachilik, laparchilik va boshqalar.	Janrs from Fergana-Tashkent Katta ashula (Big song), from Samarkand and Bukhara Mavrigi and Bukhorcha, from Khorezm Suvoriy and also janrs like doston (play epos), jirov (play epos an another stile), khalfa (womans epos players), yalla (melodies for the dans), lapar (sing a song in competition) and ets.
Uch voha maqomi	Bular Xorazm maqomlari, SHashmaqom va Farg'ona-	That is Khorezm's makom, Shashmakom and Fergana-

	Toshkent maqom yo'llaridir.	Tashken's makom ways.
Ustoz-shogird tizimi	Ustoz shogird tizimi an'anaviy ijrochilik sohasida eng sermahsul dars berish uslubi.	From teacher to student systems effect way for learning traditionale performing arts.
Mukammal ijro	Barcha jihatlari to'liq, chiroyli, behato ijro mukammal hisoblanadi.	All parameters is full and beutefull plays is the original perform.
Nomukammal ijro	Kamchiliklari mavjud bo'lgan ijro nomukammal ijro deyiladi.	Perfom with the mistakes we call unoriginal perform.
Ijrochilik maktablari	Ma'lum bir ustoz ijrochi tomonidan yaratilgan ijro maktabi deyiladi. Hozirgi kunda bunday maktablarning juda ko'p namunalari mavjud.	Performing schools belded from one of masters. Now in our contry many of performing schools

Adabiyotlar to'plami

Mutaxassislik adabiyotlar

1. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.– T.: “Nihol” nashriyoti, 2013, 2016.–279b.
2. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006. – 163 b.
3. Ishmuhammedov R. O'quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash uslubiyati. T.: RBIMM, 2008. 68 b.
4. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog–o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: Iste'dod, 2008.
5. Ishmuhammedov R.J, Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari o'qituvchilari, tarbiyachilari, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar). T.: Iste'dod, 2010.
7. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003.
– 172 b.
8. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006. – 163 b.
9. Urazova M.B., Eshpulatov SH.N. Bo'lajak o'qituvchining loyihalash faoliyati. // Metodik qo'llanma. – T.: TDPU Rizografi, 2014 yil. 6,5 b.t.
10. Nurmatov H. va boshqalar 1-3 sinf “Musiqqa” darsliklari. 2016
11. Ibrohimov O. 4-sinf “Musiqqa” darsligi. 2016
12. Mansurov A va D. Karimova 5-sinf “Musiqqa” darsligi. 2015
13. Bekmatov S. 6-sinf “Musiqqa” darsligi. 2017
14. Ibrohimov O. 7-sinf “Musiqqa” darsligi. 2016
15. Panjiev Q.B., Karimova D. A., Ualiev G.I., . - “Musiqqa madaniyati” fani o'qituvchilari uchun O'UM -T.-2017

Elektron ta'lim resurslar

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi: www.uzedu.uz.
2. Xalq ta'limi sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish markazi: www.multimedia.uz
3. Toshkent shahar pedagogika universiteti huzuridagi xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi: www.giu.uz
4. Ijtimoiy axborot ta'lim portali: www.ziyonet.uz.
5. <http://www.school.edu.ru> - Umumta'lim portali (rus tilida),
6. <http://www.edunet.uz> – maktablar, o'quvchi va o'qituvchilar sayti.
7. music-dic.ru - Bolalar uchun qo'shiqlar

<http://www.zvuki.ru/>

8. <https://t.me/joinchat/> - Uchitel' muzyki

9. <https://infourok.ru> - musiqa darslari

11. <https://kopilkaurokov.ru/muzika/presentacii> - musiqa dars
prezentatsiyalar

